

SZLOVÁKOK ÉS MAGYAROK DÉL-SZLOVÁKIÁBAN

A Kárpát-projekt megvalósításának következő lépéseként az Erdélyben már kipróbált kérdőívet, néhány kisebb jelentőségű kérdés kihagyásával, illetve beiktatásával, Dél-Szlovákiában is felhasználtuk. Az adatfelvételre az erdélyi adatfelvételt követően, Mečiar miniszterelnök választási veresége után, 1998 végén került sor. A megkérdezettek a Dél-Szlovákiában élő magyarokat és a velük együtt élő szlovákokat képviselik. Függetlenül attól, hogy a magyarok Szlovákia egészét tekintve kisebbséget alkotnak, többséget képeznek a Csallóközben, míg az attól keletre húzódó országrészben paritásban vagy kisebbségben élnek.

A vizsgálat során 999 magyar és 1169 szlovák megkérdezettet értünk el. A Szlovákiában élő magyar kisebbséget reprezentáló mintát úgy alakítottuk ki, hogy külön csoportot alkottak a tömbben, illetve szórványban élő magyarok. A nemzeti identitást minden egyes válaszadó esetében az önbesorolás alapján állapítottuk meg, de azt is megnéztük, hogy vajon a válaszadó etnikai eredete teljesnek vagy vegyesnek mondható-e (23. táblázat).⁴

23. táblázat

A minta felmenők szerinti összetétele, százalék

	Súlyozatlan minta	Etnikai arányok alapján súlyozott minta
Teljesen magyar	36	25
Magyar, szlovák felmenő(k) is	9	5
Teljesen szlovák	39	62
Szlovák, magyar felmenő(k) is	15	8
Összesen	100	100

A teljesen magyarok 100 százaléka nyilatkozott úgy, hogy apja magyar, és a teljesen szlovákok 98 százaléka említett szlovák apát. (A többiek német vagy cseh apáról számoltak be.) A szlovák beütés a magyar válaszadók kisebb ré-

⁴ A Szlovákiában élő magyarok (560 ezer fő) 99 százaléka Dél-Szlovákia 13 járásában és két nagyvárosban (Pozsony és Kassa) található (Gyurgyik, 1994). Az itt élő népesség létszáma valamivel több mint 2 millió. Annak érdekében, hogy mintánk közelítsen a Dél-Szlovákiára jellemző 70:30 százalékos szlovák-magyar arányhoz, a szlovákok létszámát felsúlyoztuk. Súlyozást hajtottunk végre annak érdekében is, hogy mintánk az életkor, a nem, az iskolázottság, a településjelleg mentén reprezentatív legyen.

szében (1 százalék) német, cigány, cseh szülőt is jelenthet. A magyar beütés a szlovák válaszadók esetében magyar apára vagy anyára utal, más etnikum előfordulása ritka.

Posztszocialista traumák

Félelmek és remények

Miként az erdélyi vizsgálatban, a felvidékiben is megkérdeztük a válaszadókat arról, hogy az államszocialista múlt szorításában miként élik meg az 1990 óta kibontakozott átalakulást, amelynek elvben a plurális demokratikus rendszer és a piacgazdaság lennének a jellemző jegyei.

A 24. táblázat tanúsága szerint a következő eredményeket kaptuk: Szlovákiában, akár magyarokról, akár szlovákokról van szó, ugyanazok számítanak félelemkeltő forrásoknak, mint Romániában. A megkérdezetteket Szlovákiában is – etnikai hovatartozástól függetlenül – leginkább anyagi-egzisztenciális kérdések, a társadalmi anomáliák és a politikai helyzet bizonytalanságai nyomasztják. Az ország külső fenyegetettsége a szlovákiai válaszadók számára sem tűnik jelentősnek. Az erdélyiekkel megegyezően ők sem tartanak a posztmodern társadalmakat gyötrő problémáktól (amerikanizáció, migráció, környezetszennyeződés).

Míg Erdélyben a gazdasági válság, az egyenlőtlenségek növekedése és a szegénység foglalkoztatta leginkább az embereket, addig Dél-Szlovákiában a bűnözésnek nem akadt vetélytársa az első helyen. A román állampolgárokhoz képest a szlovákiaiakat jobban aggasztotta a politikai bizonytalanság és a környezetszennyeződés, amit a mohi atomerőmű által okozott nemzetközi bonyodalmak is magyarázhatnak.

24. táblázat

A félelmek rangsorátlagai Dél-Szlovákiában a magyarok és a szlovákok szerint

Félelemkeltő jelenségek	Magyarok	Szlovákok
Bűnözés	2,81	2,92
Gazdasági válság	3,11	3,76
A társadalom kettészakadása szegényekre és gazdagokra	4,28	4,04
Politikai bizonytalanság	3,54	4,06
Etnikai-nemzetiségi konfliktusok	6,55	4,54
Az ország katonai fenyegetettsége más országok részéről	4,27	5,29
Környezetszennyeződés	6,96	5,42
Külföldiek bevándorlása	5,61	6,32
Amerikanizáció (Coca-Cola, McDonald's)	7,69	7,65

A posztszocialista átalakulás traumái nemzeti szempontból közömbösek, hiszen egyaránt sújtják a szlovákokat és a magyarokat. Egyedül a politikai bizonytalanság esetében látjuk, hogy a magyarok különböznek az aggodalomra inkább hajló szlovákoktól.

A kisebbségi gondokat Dél-Szlovákiában is háttérbe szorítják az egzisztenciális és társadalmi problémák. A magyar válaszadók mindössze 27 százaléka sorolta az első vagy a második helyre a szlovákok és magyarok közötti konfliktust. Ez az arány az erdélyi magyarok esetében 29 százalék volt.

Anómia

A posztszocialista átalakulás a dél-szlovákiai válaszadók körében ugyanúgy halomra döntötte az erkölcsre, igazságra, jogra vonatkozó, korábban sem túl nagy hitelre talált fogalmakat, mint azt Erdélyben láttuk. A magyar válaszadók 95 százaléka egyetértett azzal az állítással, hogy *minden törvény mellett van egy kiskapu*. Hasonlóan nagy arányban (91 százalék) vélekedtek így a szlovákok is. A válaszadók többsége mindkét nemzeti-etnikai csoportban egyetértett azzal, miszerint *manapság az embereknek a bíróságok sem szolgáltatnak igazságot*.

A meggazdagodás legitimációjának hiányát jelzi, hogy elhanyagolható kisebbségben vannak mind a magyarok, mind a szlovákok körében azok, akik hisznek abban, hogy a meggazdagodás tisztességes úton is lehetséges.

Az antikapitalista attitűd Szlovákiában ugyanúgy népszerű, mint azt Romániában tapasztaltuk. A magyarok antikapitalista beállítottsága egy árnyalattal erősebb, mint a szlovákoké. A fejlődés érdekében vállalt elszegényedés kérdése mindkét nemzeti-etnikai csoportot megosztja, de a magyarok inkább ellene vannak, mint a szlovákok (25. táblázat).

25. táblázat

A törvénytisztelet mértéke és a társadalmi egyenlőtlenségek elfogadása, illetve elutasítása, az állításokkal egyetértők arányában, százalék

Legitimációs itemek	Dél-Szlovákia	
	Magyar	Szlovák
Minden törvény mellett van egy kiskapu.	95	91
Ebben az országban csak tisztességtelen úton lehet meggazdagodni.	75	87
Manapság az embereknek a bíróságok sem szolgáltatnak igazságot.	64	73
A gazdasági fejlődés érdekében vállalni kell, hogy sokan elszegényednek.	38	53
A jövedelemkülönbségeket csökkenteni kell.	87	76

Az egyes állításokra adott válaszok gyakorisága alapján már sejthető volt, hogy míg a jogi anómia mindkét nemzeti csoportban azonos mértékű, addig a piacgazdaság elfogadása a magyarokhoz képest a szlovákokra inkább jellemző. Ezt a sejtést a válaszok alapján végzett faktoranalízis is alátámasztja (26. táblázat).

26. táblázat

A jogállamiság legitimitációja és a társadalmi egyenlőtlenségek elfogadása,
 illetve elutasítása a két etnikai mintánál, faktorszóróátlag

	Jogállamiság hiánya	Piacgazdaság következményeinek elfogadása
Magyarok	-0,02112	-0,34778
Szlovákok	0,00805	0,14971

Igazságtalanság-élmények

A Romániában tapasztalt helyzettel megegyezően Dél-Szlovákiában is azt találtuk, hogy akár az 1990 előtti, akár az 1990 utáni helyzetet vizsgáljuk, az emberek nagy része egyik időszakot sem itéli kirívóan igazságtalannak. A szlovákok igazságtalanság-küszöbe a rendszerváltozást követően süllyedt, a magyaroké változatlan maradt (27. táblázat).

27. táblázat

Azok aránya, akiket nem ért igazságtalanság, százalék

	Magyarok	Szlovákok
Nem érte igazságtalanság a rendszerváltás előtt	71	75
Nem érte igazságtalanság a rendszerváltás óta	71	57

A rendszerváltozás előtti korszakban az egzisztenciális, vallási, települési és politikai diszkrimináció váltott ki igazságtalanság-élményeket. A szlovákokhoz képest azonban a magyarok jóval nagyobb arányban említették a kisebbségekkel szemben érvényesülő diszkriminációt (28. táblázat).

28. táblázat

Érte-e igazságtalanság a különféle területeken?
 – A nagyon gyakran és a gyakran válaszok aránya, százalék

	A rendszerváltás előtt		A rendszerváltás után	
	Magyarok	Szlovákok	Magyarok	Szlovákok
Vallásos meggyőződése	6,9	7,6	2,1	1,2
Társadalmi származása	8,5	2,5	3,9	4,3
Életkora	2,7	2,7	2,1	3,7
Hátrányos anyagi helyzete	7,9	8,0	11,4	14,8
A vidék miatt, ahonnan származik	7,3	5,0	5,8	8,0
Politikai nézetei	8,2	6,3	9,0	27,9
Nemzetiségi-etnikai hovatartozása	14,5	2,4	15,7	4,2
Neme	2,3	0,8	2,4	1,1

Míg a felvidéki magyarok szemében a rendszerváltás a kisebbségi helyzettel szemben történő hátrányos megkülönböztetés szempontjából nem vízválasztó, addig az erdélyi magyarok számára felszabadító hatású volt. A magyarok kétféle reagálása közötti különbséget jól mutatja a 29. táblázat.

29. táblázat

Az etnikai alapú igazságtalanság észlelése Dél-Szlovákiában és Erdélyben,
a magyar válaszadók körében, százalék

		Soha	Ritkán	Gyakran	Nagyon gyakran
Dél-szlovákiai magyarok	Nemzetiségi-etnikai hovatartozása miatt 1990 előtt	54	31	12	3
	Nemzetiségi-etnikai hovatartozása miatt 1990 után	56	28	13	3
Erdélyi magyarok	Nemzetiségi-etnikai hovatartozása miatt 1990 előtt	59	26	12	3
	Nemzetiségi-etnikai hovatartozása miatt 1990 után	72	21	5	2

A magas igazságtalanság-küszöb ismeretében nem meglepő, hogy Dél-Szlovákiában sem tettek sokan kísérletet arra, hogy helyreállítsák az igazságosságot. A magyarok több mint fele (52 százalék), a szlovákoknak pedig valamivel kevesebb mint a fele (43 százalék) sosem lépett fel egyetlen igazságtalanság ellen sem. Romániában ennél nagyobb cselekvési hajlandóságot tapasztaltunk. Ugyanakkor egy 1996-ban elvégzett nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményei szerint Kelet- és Közép-Európa posztoszocialista országaiban az emberek alig több mint 20 százaléká vállalt aktív szerepet az igazságtalanság megszüntetéséért. Ha egyszer már elszánták magukat a cselekvésre, a magyarok és szlovákok között nincs különbség abban, hogy tiltakozásként mit tesznek: leggyakrabban a petícióírást és a demonstrációkon való részvételt választották, és ritkábban éltek a sztrájk, valamint a forgalmi blokádban való részvétel eszközével.

Össességében azt mondhatjuk, hogy – a megkérdezettek többsége szerint – Szlovákiában egyik periódus (sem az államszocializmus időszaka, sem pedig a rendszerváltás teremtette új politikai-gazdasági helyzet) sem hozott kirívóan sok igazságtalanságot. Ez lényegében mindkét vizsgált etnikai csoportra igaz. A magyarok körében megfigyelhető egyfajta érzékenység az etnikai-nemzetiségi jellegű igazságtalanságok iránt, de, figyelembe véve a kelet-európai államszocialista rendszerek összeomlását követő nacionalista jellegű politikai feszültségeket és államközi konfliktusokat, a hétköznapi világban az etnikai sérelmek korántsem tűnnek annyira drámainak.

Elégedettség

Az elégedettség, illetve elégedetlenség meghatározó terében nincs helye a nemzeti szempontnak. Mindenki a mikroszférával, s azon belül a családi életével a leginkább elégedett. Ezt követi a lakóhellyel való elégedettség. Egészében véve a válaszadók többsége elégedett az élete alakulásával. Az elégedetlenség ördöge a makroszférában rejlik. Már utaltunk a politikai bizonytalanságra mint fontos félelemforrásra. Ebből logikusan következik, hogy mindkét nemzeti csoport számára a politika képezi az egyik legfontosabb elégedetlenségforrást. Ugyancsak nagyon elégedetlenek az emberek az életszínvonalukkal és a jövedelmükkel (30. táblázat).

30. táblázat

Elégedettség az élet különböző területein szlovákok és magyarok körében (öt fokú skálák átlagai)

	Magyarok	Szlovákok
Jövedelmével	2,52	2,92
Szlovákia jelenlegi politikai rendszerével	2,55	2,76
Életszínvonalával	2,82	3,19
Az állásával (ha dolgozik)	3,08	3,12
A környékkel, ahol lakik	3,38	3,35
Az életével általában	3,38	3,33
Családi életével	3,89	3,55

Tekintélyelvűség — tanult tehetetlenség

A 20. század negyvenes éveiben Kaliforniában végzett felmérések alapján Adorno és munkatársai dolgoztak ki egy, a tekintélyelvűség kimutatására alkalmas módszert. Kérdőívükből hat állítást választottunk ki. A tekintélyelvűségtől nem idegen *tanult tehetetlenség* mérésére további hat állítást fogalmaztunk meg. Az állításokat a válaszadóknak egy négyfokú skálán az egyetértés mértéke szerint egyenként kellett minősíteniük (31. táblázat).

Az állítások fogadtatását összegző 31. táblázat szerint a tekintélyelvűség és a tanult tehetetlenség mértéke alig függ a nemzeti hovatartozástól. A tekintélyelvű állítások közül két esetben látható némi különbség a magyarok hátrányára. Ők a szlovákokhoz képest inkább elfogadják azt a diktatórikus tételt, amely szerint *ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, hanem inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik*. Az autoriter szocializáció ideálja a magyarokat inkább vonzza, mint a szlovákokat.

Főkomponens-elemzés segítségével létrehoztuk a tekintélyelvűség és a tanult tehetetlenség egy-egy aggregált változóját, amelyet a 32. táblázatban összegeztünk.

31. táblázat

Tekintélyelvűség és tanult tehetetlenség a szlovákok és magyarok körében,
négyfokú skálaátlag

TEKINTÉLYELVŰSÉG	Magyarok	Szlovákok
A legfontosabb erény, amelyet a gyermekeknek meg kell tanulniuk, az engedelmesség.	2,75	2,72
Ha a fiataloknak lázadó gondolataik annak, amint felnőnek, megtagadják azokat.	2,45	2,57
A fiataloknak szigorú fegyelemre van szükségük ahhoz, hogy később a családjukért dolgozzanak.	2,88	2,70
Ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik.	2,85	2,64
A legtöbb társadalmi problémánk megoldódna, ha megszabadulnánk az erkölcstelen emberektől.	3,11	3,08
Életünk nagy részét titkos összefüggések irányítják.	2,25	2,28
TANULT TEHETETLENSÉG	Magyarok	Szlovákok
Többnyire befolyásolni tudja az otthoni dolgok alakulását.	2,83	2,71
Életét gyakran olyan tényezők alakítják, amelyeket nem tud befolyásolni.	2,70	2,55
Az elmúlt tíz évben az életében sok olyan változás volt, amikor nem tudta, hogyan tovább.	2,48	2,62
Sok szempontból csalódott az élet során elért eredményekkel kapcsolatban.	2,31	2,58
Már rég feladta, hogy jelentősen jobbítsa vagy megváltoztassa életét.	1,87	2,47
Gyakran úgy érzi, hogy igazságtalanul bánnak vele.	2,60	2,53

32. táblázat

A tekintélyelvűség és a tanult tehetetlenség mértéke a szlovákok és a magyarok körében, faktorszóróátlag

	Tekintélyelvűség	Tanult tehetetlenség
Magyarok	0,01440	-0,17478
Szlovákok	-0,03072	0,8328

A tekintélyelvűség szempontjából az etnikai csoportkülönbségek elhanyagolhatók, míg a tanult tehetetlenség szempontjából a szlovák almintá valamivel erősebb arculatot mutatott. A társadalmi státus erőteljesen befolyásolja mindkét változó alakulását. A kevésbé iskolázottak, a nyugdíjasok, a munkanélküliek, a fizikai dolgozók körében inkább érvényesül a tekintélyelvűség, mint az iskolázottak, a szellemi dolgozók és a vagyonnal rendelkezők között.

Feltételeztük, hogy a tekintélyelvűség és a tanult tehetetlenség összefügg az elégedetlenséggel és az anómiára való hajlandósággal. Ennek ellenőrzésére korrelációs elemzést végeztünk. Az elemzés eredményeit bemutató 33. táblázat keresztátlója felett a magyarok, alatta pedig a szlovákok értékeit láthatjuk.

33. táblázat

Az attitűdváltozók egymással való korrelációi

		Magyarok				
		Tekintély- elvűség	Tanult tehetetlenség	Elégedettség index	Anómia	Piac elfogadása
Szlovákok	Tekintély- elvűség			0,4098		0,1981
	Tanult tehetetlenség	0,1854		-0,2786	0,3873	-0,0949
	Elégedettség index		-0,2345		-0,1631	-0,1433
	Anómia	0,2682	0,2402	-0,1050		
	Piac el- fogadása	0,2493	0,1058		0,2098	

A táblázat tanúsága szerint a kérdezettek saját helyzetükre vonatkozó ítéleteik, illetve a külső világra vonatkozó képük és különféle kulturális mintáik tekintetében szorosan kapcsolódnak egymáshoz. A tanult tehetetlenség és a tekintélyelvűség együttes előfordulása vitathatatlan, akár a magyarokat, akár a szlovákokat nézzük. Mindkét csoportban, de különösen a szlovákok körében, erős, pozitív kapcsolat figyelhető meg a tanult tehetetlenség és az anómia között. A tanult tehetetlenség együtt jár az elégedetlenséggel is.

A saját ország helyzetének észlelése és az euroatlanti integrációs várakozások

A megkérdezettek szerint Németország minden tekintetben vezet. Ebben a magyarok és a szlovákok között tökéletes egyetértés mutatkozik. (Ugyanezt találtuk Erdélyben is.) A magyarok szerint Magyarország minden dimenzióban a második helyen szerepel. A szlovákok számára viszont Csehország a közeli példakép. A saját ország helyezése egyik dimenzióban sem előnyös, bár a szlovákok elnézőbbek, mint a magyarok. A sereghajtók listája egyféleképpen alakul, bármiről legyen is szó.

34. táblázat

Kilenc közép- és kelet-európai ország megítélése négy szempont szerint
Dél-Szlovákiában, rangsorátlag (M = magyar, Sz = szlovák)

	Életszínvonal		Kulturális élet		Társadalmi igazságosság		Emberi jogok érvényesülése	
	M	Sz	M	Sz	M	Sz	M	Sz
Németország	1,10	1,19	1,96	1,58	1,54	1,39	1,29	1,29
Magyarország	2,73	3,82	2,04	3,79	2,61	3,82	2,39	4,00
Csehország	2,85	3,18	3,39	3,07	2,96	3,19	3,12	3,37
Lengyelország	4,10	4,90	3,96	4,82	3,85	4,87	3,87	4,61
Szlovákia	5,18	4,00	5,37	3,87	5,21	3,70	5,42	3,66
Bulgária	6,11	6,06	6,03	5,84	6,16	5,84	5,94	6,02
Románia	7,03	6,83	6,22	6,71	6,73	6,91	6,79	6,85
Szerbia	7,53	6,71	7,77	6,79	7,61	6,83	7,92	7,88
Ukrajna	8,23	7,98	8,13	7,75	8,20	7,95	8,09	6,94

Ami Szlovákia felzárkózási esélyeit illeti, a megkérdezettek meglehetősen peszsimisták. A magyarok még a szlovákoknál is borúlátóbbak. A magyarok 27 százaléka szerint Szlovákia életszínvonala soha nem fogja utolérni Németországét. A szlovákok körében csak 13 százalék osztja ezt a pesszimizmust.

Mindkét csoportban közel azonos azoknak az aránya, akiknek nincs véleménye a gazdasági felzárkózás esélyeiről. Akik viszont látnak reményt, azok körében óriási a különbség a nemzeti hovatartozás szerint: a magyarok átlagosan 46 évre becsülik a felzárkózást, míg a szlovákok 22 év múlva számítanak erre.

A másik három területen az abszolút peszsimisták aránya mindkét csoportban kisebb, de a magyarok körében rendre nagyobb, mint a szlovákok esetében (azonban nő a vélemény nélküliek aránya).

Az euroatlanti csatlakozás vágya erősen él a szlovák állampolgároknak, s ebben a többségi vagy kisebbségi hovatartozás szerint nincs különbség. A többség a NATO-hoz való csatlakozást is helyesli mindkét nemzeti csoportban. A csatlakozásra tíz éven belül számítanak.

A magyarok kisebbségi jogaik teljesebb érvényesülését is várják a Szlovák Köztársaság euroatlanti integrációjától. A kérdés időpontjában ismert volt, hogy Magyarország 1999 tavaszán NATO-tag lesz. A magyar válaszadók 64 százaléka szerint Magyarország NATO-tagsága előnyösen hat majd Szlovákia belépésére is. A szlovákok körében ez az álláspont kisebbségben maradt (27 százalék). A szlovákok 60 százaléka úgy vélte, hogy Magyarország NATO-tagsága nem befolyásolja Szlovákia esélyeit.

35. táblázat

A felzárkózás esélyeinek megítélése különböző területeken
Dél-Szlovákiában

		Magyar	Szlovák
Életszínvonal	Nem tudja	14	12
	Soha	27	13
	Akik szerint utolérik, átlagosan (év)	25,10	18,13
Kulturális élet	Nem tudja	23	21
	Soha	16	10
	Akik szerint utolérik, átlagosan (év)	19,09	21,36
Esélyegyenlőség	Nem tudja	29	25
	Soha	13	7
	Akik szerint utolérik, átlagosan (év)	23,10	20,33
Emberi jogok	Nem tudja	23	25
	Soha	10	8
	Akik szerint utolérik, átlagosan (év)	20,13	20,89

A két nemzeti csoport tagjai között hasonló eltérés figyelhető meg, ha az a kérdés, hogy Magyarország várható EU-csatlakozása növeli vagy csökkenti Szlovákia belépési esélyeit. A magyarok többsége (60 százalék) szerint Magyarország EU-tagsága jótékonyan hat majd Szlovákiára, míg a szlovákoknak majdnem a fele (48 százalék) úgy vélte, hogy a magyar EU-tagság ebből a szempontból számukra közömbös.

Magyarország euroatlanti integrációjának előrehaladása okán a felvidéki közvéleményben nem tapasztalható féltékenység. A szlovákok e tekintetben közömbösebbek mint a magyarok, akik Magyarország euroatlanti integrációjában egyúttal Szlovákia integrációjának zálogát látják.

Nemzeti tudat

Ragaszkodás a szülőföldhöz

A lakóhely megváltoztatásának szándékára vonatkozó kérdést a szlovákoknak és a magyaroknak éppúgy feltettük, mint korábban a magyaroknak és a románoknak Erdélyben. A szlovákokat a magyarokhoz képest inkább jellemzi az országon belüli mobilitás, s ez a külföldre irányuló kivándorlási szándékukra is igaz – azzal a megszorítással, hogy Magyarország mint célpont a magyar kisebbséggel szemben a számukra kevésbé kívánatos.

A szlovákok mobilitási szándékaira – adataink szerint – a társadalmi státus nincs hatással. Azt feltételezzük, hogy az általános elvagyódás mögött a politikai berendezkedéssel és az életszínvonalal való elégedetlenség, illetve az életkörülmények javítását célzó modernizációs igény húzódik meg. A magyarok esetében ennek a modernizációs váagnak ellene hat a kulturálisan homogén környezet elvesztésétől való félelem és a szimbolikus szülőföldhöz, az anyaországhoz való ragaszkodás. Ezt az értelmezést erősíti az a tény, hogy a magyarok közül a magasabb státusúak gondolnak költözésre, a megélhetési gonddal küszködők, az alacsony iskolai végzettségűek viszont inkább maradnak ott, ahol születtek.

A nemzeti-etnikai tér észlelése

Egyszerű létszámbecslési feladattal kívántuk feltérképezni, hogy a Felvidéken együtt élő magyarok és szlovákok mekkorának képzelik a saját és a másik csoport kiterjedését. Azt is megkérdeztük, hogy a roma kisebbségnek milyen létszámot tulajdonítanak.

A magyar kisebbség tagjai átlagosan kisebbnek látják magukat, mint a többség. A kisebbség létszámának becsült átlaga a magyarok esetében egymillió alatt van, míg a többség esetében a létszámbecslések átlaga meghaladja ezt a számot. A szlovákok létszámát a magyarok átlagosan 4,2 millióra becsülik. Ezzel szemben a többség a maga létszámát átlagosan valamivel nagyobbra: 4,7 millióra becsüli. A roma kisebbség létszámát a megkérdezettek átlagosan 550 ezerre becsülik. Ezen belül a magyarok a romák létszámát valamivel kisebbnek, 400 ezernek gondolják, mint a szlovákok, akik 630 ezerre becsülik őket. A két almintában a két outgroup (magyarok és romák, illetve szlovákok és romák) létszámát a válaszadók, iskolázottságuktól függően, eltérően becsülték meg, de szignifikáns összefüggést nem mutattunk ki ezen változók között.

Mindhárom etnikum esetében naiv demográfiai előrejelzést kértünk a következő száz évre. A magyarok önmagukat sokkal inkább fogyásban, illetve stagnálásban látják, mint a szlovákok őket, akik szerint a magyarok létszáma a jövőben stagnálni vagy növekedni fog. A szlovákok esetében mindkét nemzeti csoport a jelenlegi demográfiai adatok stabilizálódását, illetve lassú növekedését prognosztizálja. A roma kisebbség mindkét almintában dinamikusan növekvő csoportként jelenik meg. A növekedés anticipációja a szlovákokhoz képest a magyarok körében erőteljesebben él (36. táblázat).

Naiv demográfiai trendbecslések a szlovákok és a magyarok körében,
százalékban

	Szlovákok becslései			Magyarok becslései		
	Magyarok	Szlovákok	Romák	Magyarok	Szlovákok	Romák
Csökken	25	7	29	50	18	8
Stabilizálódik	54	30	10	34	40	8
Nő	21	63	61	16	42	84

Iskolai végzettség szerint a becslések iránya némiképp eltérő képet mutat. Mind a szlovákoknál, mind a magyaroknál megfigyelhető, hogy saját nációjuk növekedését inkább az alacsony iskolai végzettségűek jósolják, csökkenését pedig a képzetebbek. Ugyanez jellemző a magyarok becslésére a szlovák outgroupnál: az alacsony iskolázottságúak a szlovákok létszámát növekedőnek, a magas iskolai végzettségűek csökkenőnek látják. A romák népességfogyását azonban a kevésbé képzett rétegek vetítik előre – akár a szlovákok, akár a magyarok jóslatait tekintjük.

A nemzeti identitás mintái

A két alminta nem mutatott jelentős különbségeket abban, ahogy az egyes, általunk felkínált kategóriákat súlyozta. Különösen igaz ez azokra a puhább, a nemzethez való tartozás kulturális és kommunikatív elemeit hangsúlyozó dimenziókra, mint például a nyelv, az önbesorolás vagy a közös kultúra ismerete és szeretete: akár a szlovák, akár a magyar nemzeti kategorizációt nézzük, a magyar és szlovák válaszadók minden esetben több mint 80 százalékban hangsúlyozzák az önmeghatározás fontosságát, közel 80 százalékban az anyanyelv szerepét, 70 és 77 százalék körül a származás meghatározó súlyát, és 70-80 százalék körül ingadozva a kultúra ismeretének szerepét és a nemzeti szimbólumok tiszteletének fontosságát. Az egyetértés teljesnek tűnik, legyen szó akár a magyar, akár a szlovák nemzethez tartozásról. Ugyancsak nincs különbség a szlovák és magyar minta között abban, hogy a vallási különbségeket nem tartják fontosnak, és hogy nem hiszik igazából az emberek, hogy a vallási hit szerepet játszhatna abban, hogy valaki beletartozik-e egy bizonyos nemzetbe vagy sem (kevesebb mint 50 százalék tekintette az azonos szertartási nyelvű egyházhoz tartozást a nemzeti identitás kritériumának).

A különbségek az állampolgárság kérdése körül erősödnek fel. Amikor beiktattuk a nemzethez való tartozás meghatározóinak sorába a magyar állampolgárságot, a nemzethez tartozás egyik legmegosztóbb politikai területére érkeztünk.

Köztudott, hogy az állampolgárság szerepe a nemzeti identitás meghatározásában a magyarországi válaszadók körében egyre nő. Szlovákiában a magyarok szemében a magyar állampolgárság kevésbé számít a magyar nemzeti identitás rekvizitumának, mint a szlovákok számára. Utóbbiak 74 százaléka véli úgy,

hogy aki magyar, az magyar állampolgár is kell hogy legyen, míg a magyarok körében ezt a véleményt csak a válaszadók 37 százaléka osztja. (A magyarok ugyanakkor annyiban konzisztensek az állampolgárság megítélésében, hogy a szlovák nemzethez való tartozás esetében is csupán 43 százalékban vallják az állampolgárság fontosságát.)

A magyarok 35, míg a szlovákok 70 százaléka gondolja úgy, hogy a magyarok életük nagyobb részében magyarok között kell hogy éljenek, ha azt akarják, hogy magyarnak számítsanak. Ugyanígy eltér a két nézőpont a magyarországi születés (*jus soli* – a terület joga) esetében. A magyarok szemében a magyarországi születés kevésbé esik latba a nemzeti identitás meghatározásakor (28 százalék), míg a szlovákok 74 százaléka ezt a szempontot fontosnak tartja a magyar hovatartozás megállapításakor.

A 37. táblázat első két oszlopa a szlovák nemzeti identitás szerkezetét mutatja, ahogyan azt a szlovákok maguk (ingroup), illetve ahogyan azt a magyarok (outgroup) konstruálják.

37. táblázat

A nemzeti identitás kritériumainak fontossága a szlovákok és a magyarok körében (átlagok, négyfokú skálán)⁵

	Szlovákok	Magyarok	Szlovákok	Magyarok
	Szlovák nemzeti identitás:		Magyar nemzeti identitás:	
	mint saját	mint másiek	mint másiek	mint saját
Nemzeti homogenitás	2,88	1,85	2,88	2,01
Állampolgárság	2,88	2,20	2,85	2,06
Jus soli	2,88	1,93	2,88	1,81
Anyanyelv	3,33	3,36	3,28	3,56
Vallás	2,64	2,21	2,69	2,38
Önmeghatározás	3,35	3,54	3,30	3,73
Jus sanguinis	3,06	2,89	3,07	3,09
Kultúra	2,95	3,34	2,88	3,47
Zászló	3,17	3,24	3,12	3,36

Az önmeghatározás a szlovák nemzeti identitás megkonstruálásában is alapvető, akár a szlovákok, akár a magyarok perspektíváját vesszük alapul. Hasonló szerepet tölt be az anyanyelv is. A szlovákság megállapításához a kultúra elfogadása, a zászló iránti tisztelet, valamint a származás ugyancsak elengedhetetlen szempont a többség szemében, akár magyarokról, akár szlovákokról van szó. Igazán a diszkrepanciák érdekesek. Már láttuk, hogy az állampolgárság a szlovákok szemében a magyar nemzeti identitás észlelésének gyakori támpontja. Nincs ez

⁵ Minél nagyobb számot látunk egy-egy kritérium sorában, annál nagyobb fontosságot tulajdonítanak annak a kritériumnak a válaszadók.

másként akkor sem, ha a saját nemzeti identitásukról van-e szó. A kisebbségi sorsban lévő magyarok azonban, mivel esetükben az állampolgárság által jelölt politikai nemzeti hovatartozás és a kulturális-etnikai hovatartozás nem esik egybe, az állampolgárságban kevésbé látnak nemzeti identitást jelölő mozzanatot.

Ugyanez a helyzet a születés helyének esetében is. Függetlenül attól, hogy magyarok vagy szlovákok nemzeti identitásának kritériumairól van-e szó, a szlovákok szemében a nemzeti hovatartozást a homogén nemzeti környezet inkább meghatározza, míg a magyarok szemében ez kevésbé függhet attól, hogy valaki homogén nemzeti környezetben él-e vagy sem.

A tulajdonított nemzeti identitás jellemző mintáinak a két nemzeti csoport esetében meglevő alapvető hasonlóságait faktoranalízis is alátámasztja. Ennek megfelelően az elemzés mindkét kritérium kettős szerkezetét mutatja. A szlovák nemzeti identitás szerkezetében mindkét csoport válaszainak értelmében a nemzeti identitás első faktorát a nemzethez mint politikai közösséghez való tartozás, a politikai nemzetbe való születés és az állampolgárság jelenti. A második faktoron ezzel szemben megjelennek az olyan identitáselemek, mint az önazonosulás, a kulturális összetartozás és az anyanyelv alkotta közösség, a *jus sanguinis* elve. A szlovákok és a magyarok közötti különbség csak annyi, hogy a szlovák válaszadók esetében erre a faktorra illeszkedik a nemzeti kultúra szimbolikus tere (például a zászló tisztelete, a kultúra ismerete és szeretete), míg a magyar válaszadók esetében ez utóbbi két dimenzió egy külön, harmadik faktort alkotott.⁶

A két felvidéki etnikai csoport a magyar nemzeti identitás szerkezetének megítélésében még egységesebb, mondhatni tükörképei egymásnak. Eszerint a magyar nemzeti identitás elsődleges tartalmának mind a magyarok, mind pedig a szlovákok a „puhább”, szubjektívabb, kulturális meghatározottságú dimenziókat tekintik (azaz az anyanyelvet, az önmeghatározást, a leszármazást, a kultúra ismeretét és a zászló tiszteletét). A politikai nemzethez való tartozásból következő szigorúbb kritériumok ezzel szemben a második faktorra illeszkednek jól (mint például a társadalmi környezet, az állampolgárság, valamint a születési hely). (Lásd ehhez a 38. és a 39. táblázatot.)

A nemzeti identitás konstrukciójának eltérése a felvidéki magyarok és szlovákok esetében nem a nemzeti identitás értelmezési kritériumainak formáiban és szerkezetében, hanem azok eltérő preferenciáiban mutatkoznak meg. Ennek bizonyítására azt a módszert alkalmaztuk, hogy – etnikai almintáktól függetlenül – a teljes felvidéki mintára egységesen is lefuttattuk az iménti faktormodelleket, külön a szlovák és külön a magyar nemzeti identitás szerkezetére. A faktorelemzés eredményeképpen négy faktort kaptunk: 1. Kultúrnemzeti identitáselemek a szlovák nemzethez való tartozásban. 2. Államnemzeti identitáselemek a szlovák nemzethez való tartozásban. 3. Kultúrnemzeti identitáselemek a magyar nemzethez való tartozásban. 4. Államnemzeti identitáselemek a magyar nemzethez való tartozásban.

⁶ Mivel a vallás a modellre nem illeszkedik jól, a nemzeti identitás szerkezetének elemzésénél ezt a kérdést a későbbiekben elhagytuk.

38. táblázat

A szlovák nemzeti identitás szerkezetének faktorstruktúrája a szlovákok és a magyarok körében Dél-Szlovákiában

INFORMÁCIÓTARTALOM	Magyarok			Szlovákok	
	34	23	12	34	24
Nemzeti homogenitás	0,81417			0,80685	
Állampolgárság	0,82797			0,88952	
Jus soli	0,88103			0,84777	
Anyanyelv		0,81022		0,48713	0,24761
Önmeghatározás		0,81242		0,69871	
Jus sanguinis		0,66073		0,70561	
Kultúra			0,78083	0,78213	
Zászló			0,87367	0,74595	

39. táblázat

A magyar nemzeti identitás szerkezetének faktorstruktúrája a szlovákok és a magyarok körében Dél-Szlovákiában

INFORMÁCIÓTARTALOM	Magyarok		Szlovákok	
	31	23	34	26
Nemzeti homogenitás		0,73383		0,82725
Állampolgárság		0,81202		0,91214
Jus soli		0,85965		0,85395
Anyanyelv	0,61564		0,56637	
Önmeghatározás	0,75982		0,70542	
Jus sanguinis	0,60507		0,73855	
Kultúra	0,72914		0,77662	
Zászló	0,66264		0,73447	

Ezt követően megnéztük, hogy vajon az egyes etnikai almintákban a válaszadók milyen mértékben azonosulnak vagy utasítják el a különféle identitás-elemeket. Az eredmények nagyon markáns etnikai különbségeket mutatnak: a szlovák válaszadók különösen fontosnak tartják, hogy az államnemzet szempontjai érvényesüljenek abban, hogy valaki szlováknak számíton, míg a magyarok nem tartják kizárólagosnak az államnemzeti szempontok érvényesülését a szlovák nemzethez való tartozás tekintetében. A szlovák kultúrnemzeti tudatelemek terén viszont a különbség jóval kisebb a két csoport között.

A magyar nemzethez való tartozás tekintetében a szlovákok és a magyarok ismét ellentétes állásponton vannak: míg a magyarok az önazonosuláson és a kulturális identitáson alapuló nemzethez tartozást teljes mértékben elfogadják, addig a szlovákok ezt elutasítják, és a politikai nemzet definíciójából következő szigorúbb kritériumokat várják el a magyaroktól. Ennyiben a szlovákok

kizárják, hogy a felvidéki magyarok a magyar nemzet részét képezhetnék, míg a magyarok éppen a hagyományok, a kultúra és az önazonosulás elvének érvényesítése alapján ezt elképzelhetőnek tartják (lásd 40. és 41. táblázat).

Érdekes módon, a magyar minta esetében, a nemzeti kategorizáció szerkezete és súlypontjai attól nem változnak meg lényegesen, hogy valaki lokális többségi vagy kisebbségi helyzetben él. A szlovák válaszadók esetében viszont a nemzethez való tartozás kritériumai nem függetlenek a település etnikai szerkezetétől: minél inkább többségi helyzetben él valaki, annál inkább hangsúlyozza a keményebb politikai szempontokat, és annál inkább elutasítja a kultúrnemzeti alapon megkonstruált nemzetfogalom létjogosultságát. Vagy megfordítva: ha egy szlovák magyarok körében él, inkább hajlamos elfogadni a puhább, nyelvi, kulturális és származási szempontok fontosságát.

40. táblázat

A magyar és szlovák nemzeti identitás alapidimenzióinak elfogadása, illetve elutasítása a szlovákok és a magyarok körében Dél-Szlovákiában, faktorszóróátlag

	Szlovák nemzettudat:		Magyar nemzettudat:	
	kultúrnemzeti elemek	államnemzeti elemek	kultúrnemzeti elemek	államnemzeti elemek
Magyarok	0,16798	- 0,69837	0,36261	- 0,70783
Szlovákok	- 0,07040	0,29325	- 0,15386	0,30383

41. táblázat

A magyar nemzeti identitás alapidimenzióinak elfogadása, illetve elutasítása a szlovákok és a magyarok körében aszerint, hogy többségi vagy kisebbségi helyzetben élnek-e Dél-Szlovákiában, faktorszóróátlag

	Magyar nemzettudat:			
	kultúrnemzeti elemek		államnemzeti elemek	
	Magyarok	Szlovákok	Magyarok	Szlovákok
Magyar többségű település	0,39469	- 0,00901	- 0,69142	- 0,15344
Paritásos település	0,21712	- 0,23060	- 0,68743	- 0,08386
Szlovák többségű település	0,32909	- 0,16431	- 0,77412	0,36805

Nemzeti azonosulás

A nemzeti identitás mintáinak eltérő szerkezete már rávilágított a közép- és kelet-európai nemzetállamok jellegzetes problémájára. Ez a probléma abban áll, hogy a nemzet kulturális határai nem esnek egybe az állam politikai határai-val. Következésképpen mindegyik közép- és kelet-európai államban találunk kisebbségeket, amelyek tagjai állampolgárként a többségi nemzet tagjainak, kulturális és érzelmi hovatartozás szerint pedig más nemzeti csoport tagjai-

ként definiálják magukat, és ezt az elképzelést nem hajlandók az állampolgári meghatározáshoz igazítani.

A 42. táblázatban azt mutatjuk be, hogy az állampolgári, illetve nemzeti alapú lojalitást mérő állításokkal való egyetértés mértéke miként alakul a válaszadó magyarok és szlovákok körében. Az egyes állításokat a válaszadóknak egy négyfokú skálán kellett mérlegelniük, a táblázat számai a skálaátlagokat mutatják.

42. táblázat

Állampolgári lojalitás a magyarok és a szlovákok körében, négyfokú skála átlagai

	Magyarok	Szlovákok
Az embereknek még akkor is támogatni kell saját országukat, ha hibát követ el.	2,80	2,49
Van néhány olyan dolog Szlovákiában, ami miatt szégyenkezni kell, hogy ennek az országnak az állampolgára vagyok.	3,02	2,27
Sokkal szívesebben vagyok szlovák állampolgár, semhogy bármely más ország állampolgára legyek.	1,91	2,70

Az állampolgárság azonossága láthatóan eltérő erejű nemzeti azonosulást eredményez attól függően, hogy a válaszadó szlovákként vagy magyarként tagja a politikai értelemben vett szlovák nemzetnek. Mint a táblázatból kitűnik, a szlovákok esetében az állampolgárság erős nemzeti kötődéssel esik egybe, szemben a magyarokkal, akikben a szlovák állampolgárság nem involvál kollektív kizáró érzéseket.

A fiatal Szlovák Köztársaság politikai hányattatásai játszhatnak szerepet abban, hogy a szlovák állampolgárság negatív kollektív érzések mozgósítására is alkalmas, különösen, ha magyarokról van szó. Az 1995-ben végzett nemzetközi vizsgálat – amelynek keretében huszonkét országban ugyanezeket a kérdéseket tették fel – azt mutatta, hogy a szlovákiai válaszadók kirívó mértékben önkritikusak. A szégyenérzetre való affinitás a szlovákok körében sokkal kisebb, mint a magyaroknál (43. táblázat).

A szlovák és a magyar válaszadók között az állampolgárságnak tulajdonított eltérő érzelmi jelentésből adódó konfliktus talán nem feloldhatatlan: erre utal, hogy az „országként” megnevezett saját politikai nemzethez való ragaszkodás mértékét jelző morális relativizmust mind a magyarok, mind a szlovákok vallják.

A közös történelem értékelése

Amit az egymással ütköző nemzeti történelmi narratívák teret és időt formáló szerepéről a román–magyar viszony kapcsán elmondtunk, az ugyanúgy elmondható a szlovák–magyar viszonyról is. Vegyük mindjárt vizsgálatunk helyszínét, amelyet a szlovákok Dél-Szlovákiának neveznek, míg a térség neve a magyar irodalmi nyelvben Felvidék.

Ugyanúgy, mint Erdélyben, Dél-Szlovákiában is szinte minden falunak és városnak van magyar, szlovák és nemegyszer német neve. E nevek, éppen az eltérő

történelmi nemzeti narratívák folytán, korántsem jelentik ugyanazt. Példaként vegyük egy Duna menti város három nevét. A város egy és ugyanaz, de ahány név, annyi nemzeti jelentés. Ha Pressburg, akkor polgárváros, ha Pozsony, akkor magyar koronázó város, ha Bratislava, akkor a Szlovák Köztársaság fővárosa.

43. táblázat

Az állampolgári lojalitás ellentmondásai a világ 23 helyén 1995-ben,
standardizált skálaátlag

	Az embereknek akkor is támogatniuk kell országukat, ha az hibákat követ el	Számos olyan dolog van, amely miatt állampolgárként szégyenkezniem kell	Az állampolgárságot minden más állampolgárságnál előbbre helyezem
Oroszország	+ 0,65	+ 0,56	- 0,08
Lettország	- 0,06	+ 0,39	- 0,04
Bulgária	+ 0,72	+ 0,12	+ 0,32
Lengyelország	+ 0,50	+ 0,28	+ 0,21
Csehország	+ 0,04	+ 0,32	- 0,07
Szlovákia	- 0,10	+ 0,51	- 0,19
Magyarország	+ 0,70	- 0,64	+ 0,29
Szlovénia	+ 0,41	- 0,62	+ 0,01
Ausztria	+ 0,14	- 0,43	+ 0,19
Németország keleti fele	- 0,27	+ 0,48	- 0,16
Németország nyugati fele	- 0,49	+ 0,17	- 0,38
Hollandia	- 0,43	- 0,59	- 0,68
Svédország	- 0,18	+ 0,34	- 0,14
Norvégia	- 0,14	- 0,18	+ 0,02
Olaszország	- 0,01	+ 0,35	- 0,48
Spanyolország	+ 0,27	- 0,57	- 0,30
Nagy-Britannia	- 0,14	+ 0,23	- 0,05
Írország	- 0,13	+ 0,02	+ 0,15
Kanada	- 0,40	- 0,16	+ 0,09
USA	+ 0,02	+ 0,05	+ 0,44
Amerikai Egyesült Államok	- 0,16	- 0,09	+ 0,35
Új-Zéland	- 0,23	- 0,02	+ 0,14
Japán	- 0,30	+ 0,14	+ 0,40
Fülöp-szigetek	+ 0,05	- 0,26	- 0,00

⁷ Mivel az 1998-as szlovákiai vizsgálat négyfokú, az 1995-ös ISSP-vizsgálat pedig ötfokú skálát használt, a tisztább és egyszerűbb bemutatás érdekében az ISSP-változókat standardizáljuk.

Évente több százezren látogatják a magyar honfoglalás millenniumi emlékeként elkészült körképet, amelyen a magyarok fejedelme, Árpád fogadja a meghódított Kárpát-medencében élő szláv törzsek hódolatát. A szlovák nemzeti narratíva e törzsekben a ma élő szlovákok elődeit látja. Nem csoda, hogy 1995-ben Huncsik Péter és munkatársai egy szlovákiai reprezentatív felmérés során azt találták, hogy a megkérdezett dél-szlovákiai szlovákok 78 és az Észak-Szlovákiában élő szlovákok 80 százaléka egyetértett azzal az állítással, miszerint a szlovákok ezer éven át szenvedték a magyar elnyomás igáját.

Az egymással ütköző érzelmek kezdettől fogva jellemzik a magyar és a szlovák történelmi elbeszélést. A honfoglalás a magyarok soha el nem múló büszkesége, míg ugyanez szlovák szempontból nézve betolakodás. Ezer évet ugorva a történelemben, az 1920-as trianoni békeszerződés a magyarok máig lüktető fájdalma, a velük szemben elkövetett igazságtalanság szimbóluma, míg szlovák szempontból nézve a békeszerződés helyreállította a szlovák igazságot. A sebeket kölcsönösen tovább mélyítették az 1938-as és 1945-ös határváltozások, amelyek eredményeként az Első Szlovák Köztársaság déli területe megint Magyarország része lett, hogy azután visszakerüljön (két, Pozsony alatti faluval bővítve) Csehszlovákiához, amelyből 1992-ben kivált a Második Szlovák Köztársaság.

A történelmi múlthoz a zéró összegű játszma szabályai szerint viszonyul a magyarok 27 százaléka, s nagyjából hasonló arányban (28 százalékban) vélekednek e paradigma szerint a szlovákok. Abban már természetesen a nemzeti elfogultság jut kifejezésre, hogy a zéró összegű felfogást vallók között túlnyomó többségben vannak azok, akik szerint a *közös történelem a szlovákoknak öröme, a magyaroknak bánatra adott okot*. A hasonló elvet valló szlovákok között viszont azok vannak túlnyomó többségben, akik szerint a *közös történelem a magyaroknak adott öröme okot, s a szlovákoknak csak bánatot okozott*. A többi válaszadó kooperatív stratégiát követett, ami arra utal, hogy a két nemzeti csoportban jelentősek a harmónia tartalékai. Ezt támasztja alá, hogy a magyarok abszolút többsége (55 százaléka) és a szlovákok relatív többsége (38 százaléka) azon az állásponton volt, hogy a *közös történelem mindkét nemzet számára azonos arányban adott okot bánatra és öröme is* (44. táblázat).

44. táblázat

Történelmi narratív sémák, százalék (M = magyarok, Sz = szlovákok)

	M	Sz
Szlovákoknak öröme adott okot, magyaroknak bánatra	22	2
Magyaroknak öröme adott okot, szlovákoknak bánatra	5	26
Magyaroknak és szlovákoknak inkább öröm	3	8
Magyaroknak és szlovákoknak inkább bánat	15	26
Magyaroknak, szlovákoknak azonos arányban adott okot bánatra és öröme	55	38

Az egyénekből élő nemzeti azonosságtudat kollektív kötőanyagát a közösen értelmezett történelmi ünnepek jelképek, hősök adják. Vizsgálatunk eredményei szerint a felvidéki magyarok és szlovákok nem nélkülözik ezeket az identitás-fenntartó támpontokat, azonban, miként Erdélyben a románok és magyarok között, közöttük sincs kapocs, amely szimbolikusan összekötné őket.

Felsoroltunk öt ünnepet, és arra kértük válaszadóinkat, hogy az iskolai osztályzatok mintájára fontosságuk szerint osztályozzák ezeket. Az ünnepeket úgy választottuk ki, hogy egyaránt legyen közöttük szlovák, magyar, valamint nemzetközi ünnep.

A magyarok 77 százaléka szerint március 15. kiemelkedően fontos ünnep, s ugyancsak sokan, 63 százalékos arányban tesznek tanúságot Szent István napja, augusztus 20. mellett. A szlovákok egyharmada-egynegyede ezt a két ünnepet nem ismeri. Akik ismerik, azoknak sem jelent sokat egyik ünnep sem. Május 1-jét mindkét körben a válaszadók nagyjából egyharmada tartja fontosnak. A megítélésre felkínált szlovák nemzeti ünnepeket a magyarok kisebb, a szlovákok jóval nagyobb arányban tartják fontosnak.

A kisebbséget és a többséget az ünnepek inkább elválasztják, semmint összekötik. Szerencsére hiányoznak a megosztó ünnepek, amikor az egyik nemzeti közösség arra emlékezik, amit a másik legszívesebben elfelejtene.

Etnocentrizmus

A romániai vizsgálatból már ismert nyolc etnocentrikus állítással kapcsolatosan is kértük a szlovák és a magyar válaszadók véleményét. Az állítások csak annyiban változtak, hogy a román jelzőt most kicseréltük szlovákra. A jelzőcsere természetesen semmiképpen sem befolyásolta az állítások érthetőségét, ami azt bizonyítja, hogy az elvont etnocentrikus-szemantikus tér bármilyen nemzeti jelentéssel feltöltődhet.

A 45. táblázat azt mutatja, hogy mindkét nemzeti almintához tartozó válaszadók esetében döntő különbség van aszerint, hogy a saját nemzeti csoportot közvetlenül előnyben részesítő vagy a másik csoportot közvetlenül hátrányban részesítő állításokat ítélik meg. A másik csoportra nézve közvetlen hátrányt jelentő állításokról akkor beszélünk, amikor a másik csoport nyílt lebecsülése, lenézése jelenik meg az állításban.

Ez a fajta sértő, támadó etnocentrizmus a kérdőívre adott válaszadói reagálások szerint nemzeti hovatartozástól függetlenül kevésbé jellemzi a válaszadókat. A pejoratív állításoknál „az egyik nemzetre sem igaz” válaszok magas gyakoriságokat értek el, ami azt mutatja, hogy az agresszív etnocentrizmusra mindkét nemzeti csoportban *szkepticizmussal* tekintenek. Ugyancsak nem tekinthető etnocentrikus válasznak, amikor a válaszadó mindkét csoportra nézve elfogadja a pejoratív állítást. Ez esetben a *fair play* szellemének megfelelő távolságtartó attitűdről beszélhetünk. A táblázatból látható, hogy a negatív állítások esetében a szkepticizmus és a fair play szellemét tükröző válaszok együttesen mindkét nemzeti csoportban abszolút többséget érnek el. A *nemzeti önkritika* jele, ha valaki egy pejoratív állítást a saját nemzeti csoportjára nézve elfogad,

és így a másik nemzeti csoportra nézve visszautasít. Az *etnocentrizmus* jele, ha a válaszadók a pejoratív, kritikus állítást saját nemzeti csoportjukra nem fogadják el, és így a másik csoportjára igaznak tartják azt. Nemzeti önkritikára a szlovákok láthatóan inkább hajlamosak, mint a magyarok. A magyarok kritikusabban látják a szlovákokat, mint azok őket. Ez arra utal, hogy a magyarok – talán kisebbségi helyzetük okán – offenzívebbek a többségi nemzet irányában, mint azok az ő irányukban. Egyedüli kivétel a fennhéjzás, a gög, amelyet a két nemzeti csoportban a válaszadók egynegyede kölcsönösen látni vél a másokban.

45. táblázat

Etnocentrikus kijelentésekkel kifejezett egyetértés a magyarok és a szlovákok körében, százalékban

	Ingroupra igaz		Outgroupra igaz		Mindkét csoportra igaz		Egyik csoportra sem igaz	
	M	Sz	M	Sz	M	Sz	M	Sz
Ez a nemzet sokat szenvedett a történelem során, mégis fennmaradt.	62	33	2	9	32	43	4	15
Csodálatra méltó e nemzet összetartása.	52	30	3	9	31	51	14	10
Ez a nemzet mindig a civilizáció élharcosa volt.	56	18	1	12	13	36	30	34
Nincs még egy olyan nemzet, amely annyi tudóst, író, zeneszerzőt adott volna a világnak.	73	28	1	7	13	35	13	30
Fennhéjzó, gögös nemzet, amely megszokta, hogy uralkodjék.	6	9	23	28	9	32	62	31
Vendégszeretőnek tartják magukat, pedig csak haszonlesők.	3	4	18	10	9	34	70	52
Kevés olyan nemzet van Közép-Európában, amely oly sokat beszélt, és oly keveset tett.	1	8	43	4	7	29	49	59
Bármit állítsanak is magukról, az európai demokratikus normáknak sosem lesznek képesek megfelelni.	1	5	26	6	6	31	67	58

A saját nemzeti csoportot előnyben részesítő etnocentrikus állításokat a magyar válaszadók többsége minden esetben igaznak fogadja el a saját nemzeti csoportra. A szlovákok körében ez a nyíltan etnocentrikus minta ritkábban fordul elő, és egyedül a nemzeti önsajnálatra utaló állítás esetében éri el a 33 százalékos egyetértést (szemben a magyarok körében elért 62 százalékkal). A szlovákok zöme az etnocentrikus állításokat kétellyel („egyikre sem igaz”), távolságtartással („mindkettőre igaz”) vagy méltányossággal („a magyarokra igaz”) fogadja.

A szlovákokhoz képest a magyarok körében gyakrabban fordul elő a másik nemzeti csoporttal szembeni kritika, illetve a saját nemzeti csoporttal szembeni

kritikátlanság. A magyarok etnocentrizmusa a kisebbségi helyzetre adott reakcióként értelmezhető, amire az erdélyi magyarok esetében is bőven láthatunk példát. A többségi helyzet a jelek szerint kevésbé táplálja az etnocentrizmust.

A válaszok mögött meghúzódó tudati struktúrák feltárása érdekében – éppen úgy, mint az erdélyi vizsgálatban – sokváltozós elemzést alkalmaztunk. Az eljárás lényege az volt, hogy először összeszámoltuk az ingroup preferencia (*nacionalizmus*), az outgroup preferencia (*korrektség*), a mindkét nemzetiségre elfogadott pozitív állítások (*kölcsönösség*), az outgroupra vonatkozó pejoratív állítások elfogadásának (*elutasítás*), az ingroupra vonatkozó pejoratív állítások elfogadásának (*önkritika*) és végül a mindkét nemzetiségre vonatkozó pejoratív állítások elfogadásának (*kétkedés*) előfordulásait. A számlálási folyamat alapján hat új változó jött létre. Ezen új változók faktoranalízise során két faktor keletkezett, amelyeket a 46. táblázat mutat be.

46. táblázat

Az etnocentrikus nézetrendszer faktormátrixa Dél-Szlovákiában

	Etnocentrizmus–anti-etnocentrizmus	Önkritika–önkritikátlanság
Nacionalizmus	0,78849	– 0,21422
Korrektség	– 0,12544	0,81582
Kölcsönösség	– 0,84211	– 0,13568
Elutasítás	0,54523	– 0,11858
Önkritika	0,08847	0,75537
Kétkedés	– 0,70836	– 0,15635

Az első faktor az *etnocentrizmus-tengely*, amelyen magas pozitív súllyal szerepel a nacionalizmus és az elutasítás, és negatív értékkel a kölcsönösség és a kétkedés. A második faktoron magas a súlya a korrektségnek és az önkritikának.

Ha az etnocentrikus beállítódás kulturális-etnikai összefüggését nézzük, a szlovákiai adatok erős etnikai meghatározottságot mutattak. A szlovákiai magyar kisebbség körében – feltehetően a kisebbségi lét által felfokozott – erős etnocentrikus érzület mutatkozik meg. A szlovák etnikum esetében – talán éppen a többségi pozíció előnyei folytán – felerősödnek az önkritikus, a másik etnikummal szembeni korrekt megközelítés jegyeit tükröző nézetek.

47. táblázat

Az etnocentrikus nézetrendszer faktorátlagai
a magyar és szlovák populáció körében
Dél-Szlovákiában, faktorszóróátlag

	Etnocentrizmus	Korrekt önkritika
Magyarok	0,62315	– 0,31784
Szlovákok	– 0,26833	0,13686

A magyarok esetében a demográfiai és szociológiai tényezők nem mutattak összefüggést az etnocentrizmussal. A felvidéki szlovákok esetében viszont a magyarázótér szignifikáns, és főképp a jól szituáltak körében erős az etnocentrizmus elutasítása. Az önkritikára hajló és a másokkal szembeni korrekt magatartást képviselő beállítódás főképp azokra a szlovákokra jellemző, akik magyar többségű vidékeken laknak és jobb anyagi helyzetben élnek. Ez a státushelyzet felerősíti a másik csoporttal szembeni nyitottságot, és hajlamosít a másság elfogadására.

Ha a magyarokhoz képest a szlovákokra kisebb mértékben jellemző is az etnocentrizmus, a 48. táblázat azt mutatja, hogy a saját nemzeti csoportot felülértékelő, jelentőségét túlbecslő és a másik nemzeti csoportot alulértékelő, jelentőségét lebecsülő etnocentrizmus mindkét nemzeti csoport tagjaiban él. Két klasszikus etnocentrikus állítást kínáltunk fel a válaszadóknak, amikor is az egyetértés skálája négy és egy között húzódott. Minél magasabb az érték, annál nagyobb az adott csoportban az adott állítással való egyetértés mértéke.

48. táblázat

Etnocentrikus nézetek a magyarok és a szlovákok körében, skálaátlag

	Magyarok	Szlovák
Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a szlovákok.	1,49	2,55
Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a szlovákiai magyarok.	2,35	1,95

A nyílt etnocentrizmus értéke Szlovákiában nem volt különösen magas. Amint arról a fenti táblázat tanúskodik, a négyfokú skálán ez az érték a magyarok között 2,4, a szlovákok esetében pedig 2,6. Az etnocentrizmus olyan bűnnek látszik, amelyet elutasítanak, ha a másik népnél tapasztalható, de amely több megbocsátást érdemel, ha az ingroupban jelentkezik.

Különbségtudat

Feltételeztük, hogy a felvidéki magyar–szlovák viszonyt kevésbé terhelik százados történelmi-kulturális eredetű különbségek. Szlovákok és magyarok egyaránt a történelmi közép-európai régió lakói, nem húzódik közöttük a Huntington által leírt „civilizációs határ” (Huntington, 1999). Feltételezésünket alátámasztja, hogy a szlovákok és a magyarok egymásra vonatkozóan kialakított csoportközi reprezentációiból hiányzik a vallási különbség okán keletkező transzcendentális másság élménye. Mindkét nemzeti csoportban fele-fele arányban fordulnak elő azok, akik a másik nemzethez tartozókra mint idege-
nekre tekintenek, és ugyanannyian vannak, akikben a másik nemzet szokásai, értékei nem mozgósítják az idegenszerűség érzését.

A 49. táblázat adatai azt mutatják, hogy a szlovákok és a magyarok közötti megértésnek nem annyira az etnocentrikus eredetű, kulturális különbözőség-tudat lehet a veszélyeztetője. A konfliktus sokkal inkább racionális gyökerű.

A szlovákok a magyarok szemében a közös jövő kisajátítóiként, egyoldalú gazdasági előnyök megszerzésére törekvő csoportként jelennek meg. A szlovákok körében is sokan gyanakszanak a magyarokra, hogy másként látják a jövőt és gazdasági előnyökre törekszenek, de a gyanakvók aránya jelentősen alatta marad a velük szemben hasonló érzéseket tápláló magyarok arányához képest.

A gyanakvás a zéró összegű játszmák zsákutcájába visz, ahonnan csak a kölcsönös előnyök várakozására épített kooperáció útja vezethet ki.

Auto- és heterosztereotípiák

Az auto- és heterosztereotípiák alakulását kutatva a dél-szlovákiai mintába bekerült válaszadóknak ugyanazt a feladatot adtuk, mint amelyet a romániai válaszadók kaptak, amikor jellemezniük kellett önmagukat, a velük egy államba, de kulturális értelemben véve más nemzeti csoportba tartozó társaikat, azokat, akik mind állampolgárság, mind kulturális nemzeti hovatartozás szerint idegenek, valamint azokat, akikkel kulturálisan azonos nemzethez tartoznak, csak éppen a politikai határok szétszakították őket. A dél-szlovákiai esetben a politikai ingroupot a Szlovák Köztársaság polgárai képezték, és a politikai outgrouphoz Magyarország lakói tartoztak. A szlovák válaszadók kulturális ingroupja a Magyarországon élő szlovák kisebbség volt, a magyarokét pedig az anyaországban élő magyarok képezték.

49. táblázat

A szlovák–magyar különbségtudat forrásai, az egyetértők százalékos megoszlása

	Magyarok a szlovákokról	Szlovákok a magyarokról
A vallásukban sok minden másként van, mint a miénkben.	22	22
Az a céljuk, hogy Szlovákiában gazdasági fölényre tegyenek szert.	66	31
Teljesen másként képzelik el Szlovákia jövőjét, mint mi	68	49
Másfajta emberek.	53	50
A szokásaik nagyon különböznek a mieinktől.	50	46

Az 50. táblázatban bemutatjuk, hogy a szlovák és magyar válaszadók miként jellemezték a nyolc jelző segítségével a négy célcsoportot.

Az 50. táblázat nem könnyen olvasható. Kiindulásként válasszuk a politikai és etnikai ingroup-oszlopot, amelynek soraiban az autosztereotípiákat találjuk. Ezek azt mutatják, hogy miként vélekednek a magyarok és a szlovákok önmagukról a kompetencia és a moralitás dimenzióiban. A magyarok oszlopában a negatív jelzők soraiban található alacsony értékek és a pozitív jelzők soraiban található magas értékek azt mutatják, hogy a magyaroknak egyenletesen, mindkét dimenzió mentén jó véleményük van saját magukról. A szlovákok autosztereotípiája csak az intelligencia, a tolerancia és a versenyszellem tekintetében mutatja az önelégség jeleit, egyebekben felbukkan az önkritika.

Magyarok és szlovákok által a négy célcsoportra vetített jellemvonások
megléteének becsült százalékos átlagai

	Célcsoportok							
	Politikai és etnikai outgroup		Politikai és etnikai ingroup		Etnikai ingroup és politikai outgroup		Etnikai outgroup és politikai ingroup	
	M	Sz	M	Sz	M	Sz	M	Sz
Erőszakos	20	38	20	35	25	31	32	39
Intelligens	47	43	54	47	60	42	44	44
Lusta	21	31	19	37	22	31	31	33
Önző	24	38	24	39	28	32	35	40
Segítőképz	50	39	59	44	58	41	43	40
Tehetetlen	21	35	21	36	21	35	28	34
Toleráns	53	42	60	48	58	45	39	43
Versenyszellemű	47	52	54	53	62	48	40	52

A nemzeti heterosztereotípiá vizsgálatát aszerint, hogy a kulturális értelemben vett másik nemzet határokra belül vagy a határokon kívül élő csoportjára vonatkozik. A szlovákok a velük együtt élő magyarokra vonatkozó heterosztereotípiájuk azt mutatja, hogy magukhoz képest őket valamivel erőszakosabbnak, kevésbé intelligensnek és kevésbé toleránsnak tekintik. Ugyanakkor önmagukat valamivel tehetlenebbnek és lustábbnak látják. A szlovákok szemében a magyarországi magyarok alig különböznek a szlovákiai magyaroktól. A dél-szlovákiai szlovákok számára ugyanúgy, mint az erdélyi magyarok számára, a saját etnikai csoportjukhoz tartozók heterosztereotípiá tárgyaként jelennek meg, aminek az a magyarázata, hogy az etnikai-kulturális értelemben vett nemzeti azonosság a nemzetközi politikai realitásoknak megfelelően nem zárja ki a politikai értelemben vett nemzeti különbözőséget. E másság percepciója a vesztettség jégében fog.

A szlovákok viszonylag méltányos, habár távolról sem hízelgő képe a magyarokról nem talál visszhangra a magyarok körében, akik negatív irányban elfogult szlovák képet őriznek magukban. A dél-szlovákiai magyarok, önmagukhoz képest, a velük együtt élő szlovákokat a mindkét dimenziót átható negatív heterosztereotípiá segítségével képezik le. A táblázat hetedik oszlopa azt mutatja, hogy a magyarok önmagukhoz képest a szlovákokat erőszakosabbnak, lustábbnak, önzőbbnek, tehetlenebbnek látják, s a versenyszellem, a tolerancia, a segítőkészség és az intelligencia hiányát róják fel nekik. A szlovákokra vonatkozóan kialakított negatív heterosztereotípiá láthatóan nem vonatkozik a magyarországi szlovákokra, akiket a magyarok jóval pozitívabban látnak. Mintha kétféle szlovák létezne, az egyik, aki velük egy országban él, s egy másik, aki Magyarországon él.

A többségi–kisebbségi viszony

A szlovák többség és a magyar kisebbség viszonyát ugyanazokkal a kérdésekkel térképeztük fel, mint amelyekkel az erdélyi román többség és magyar kisebbség viszonyait kutattuk. Vizsgáltuk a két nemzeti-etnikai csoport egymástól és más csoportoktól érzett távolságát, a válaszadók körül szövődő társadalmi kapcsolati háló etnikai zártságának mértékét, foglalkoztunk a konfliktuskeltő tényezőkkel, és végül kísérletet tettünk arra is, hogy felrajzoljuk a válaszadók csoportközi beállítódásának típusait.

Társadalmi távolság

A Bogardus-féle társadalmi távolság-skála segítségével mind a magyarokat, mind a szlovákokat megkérdeztük arról, hogy különféle szerepekben milyen csoportokhoz tartozó személyeket fogadnának, illetve utasítanának el. A skála a *családtag* szereptől a *persona non grata* szerepig terjed.

A két nemzeti csoport körében kapott adatok összehasonlítása azt mutatja, hogy mind a magyarok, mind a szlovákok a saját nemzeti csoportjukhoz tartozókat preferálják leginkább. A magyarok átlagosan 1,5 skálafoknyi távolságot éreznek a szlovákoktól, míg a szlovákok 2 skálafok távolságra érzik magukat a magyaroktól. Ha eredményeinket összehasonlítjuk a romániai vizsgálat eredményeivel, azt mondhatjuk, hogy Szlovákiában a magyarok és a szlovákok társadalmi távolsága valamivel nagyobb, mint a románok és a magyarok között Erdélyben.

A társadalmi távolság Szlovákiában mindkét etnikai csoport esetében a családtag-barát relációjának felel meg: a magyarok 76, a szlovákoknak pedig 75 százaléka tudná elképzelni, hogy családtagként is elfogadja a társnemzetiség tagját. (Hogy ez mennyire így van, azt a vegyes házasságok nagy aránya is bizonyítja.) A távolságérzet mértéke nemigen változik a különböző etnikai szerkezetű településeken sem (51. táblázat).

51. táblázat

A társnemzetiségek által észlelt társadalmi távolság a másik etnikummal szemben Dél-Szlovákiában, a települések etnikai szerkezete szerint, a kilencfokú távolságskála átlaga

	Magyarok a szlovákokkal szemben	Szlovákok a magyarokkal szemben
Magyar többségű település	1,5	1,3
Paritásos település	1,5	1,3
Szlovák többségű település	1,4	2,1

Az egyetlen kiugró érték Dél-Szlovákiában a szlovák többségű területeken lakó szlovák válaszadók körében tapasztalható, ahol a magyarokkal szembeni társadalmi távolság jelentősen megnő. A szlovákiai helyzet azt mutatja, hogy,

függetlenül a mindennapos tapasztalatok intenzitásától és a másik etnikummal való találkozás gyakoriságától, általában jellemző a nagyfokú nyitottság és tolerancia.

Kérdés azonban, hogy a két társnemzet egymás iránt érzett nagyobb mértékű toleranciája és nyitottsága Szlovákiában csupán egy speciális interetnikus reláció tükré, vagy inkább az etnikai különbségek iránt mutatkozó általános kulturális befogadókészség és nyitottság jele, mondhatni a modern európai multikulturális értékrendszer megnyilvánulása.

A Bogardus-skála alkalmas arra, hogy a szlovákok és a magyarok más nemzeti csoportoktól való társadalmi távolságát is megmérjük (52. táblázat).

52. táblázat

Szlovákok és szlovákiai magyarok távolsága más nemzetiségektől
(kilencfokú Bogardus-skála)

	Cigányoktól	Németektől	Zsidóktól	Csehektől
	való távolság			
Szlovákok	6,66	2,61	3,64	1,58
Szlovákiai magyarok	5,55	2,61	3,14	1,97

Ha ezeket a távolságértékeket összehasonlítjuk, kiderül, hogy a magyar és szlovák etnikum közötti igen szoros kapcsolat csak az egymáshoz való viszonyukat jellemzi. A többi etnikumtól észlelt társadalmi távolság – és különösen a cigányságtól mért távolságuk – jóval nagyobb. Ebből úgy tűnik, hogy kevésbé beszélhetünk Szlovákiában a multikulturalizmus térnyeréséről, mintsem a két etnikum igen barátságos és közeli viszonyáról – talán éppen más etnikai csoportok ellenében.

A más etnikai csoportokhoz való viszony elemzésére regressziós modellt használtunk. A magyarok esetében azt vizsgáljuk, hogy a szlovákoktól érzett távolság mértéke mennyire függ a már felsorolt nemzetiségek minősítésétől, illetve hogy az öt nemzetiségtől való társadalmi távolság mennyire alkot egyetlen, a mássággal kapcsolatos dimenziót.

A magyarok esetében nincs szó egy egységes, a másságot elutasító–elfogadó dimenzió kialakulásáról. Az észlelt társadalmi távolság nemzetiségre szabott.

A szlovákoknak a magyarokkal szembeni távolságtartását magyarázó modellje viszont más mutat. Itt érvényesül a nemzetalkotó többség homogenizáló attitűdje, és a Szlovákiában élő egyéb nemzetiségeket egységesebben ítélik meg. Ez alól csak a csehek jelentenek kivételt jelezve, hogy alapvetően a cseh–szlovák reláció jelent egyfajta különviszonyt a szlovákok gondolkodásában.

Az 53. táblázat adatai azt a hipotézist támasztják alá, hogy a többségi helyzetben élés csökkenti a más nemzetiségekkel kapcsolatos toleranciát.

Érdekes módon a magyarok esetében az összefüggés nem mutat tiszta trendet. Ennek feltehetően az az oka, hogy ha a magyarok lokálisan többségben élnek is, a nemzetállam szintjén még mindig kisebbséget alkotnak. Ezzel

szemben a többségi társadalmat képviselő szlovákoknál a lokális kisebbségi helyzet szinte minden kisebbségi csoporttal szemben a tolerancia és a másság iránti nyitottság növekedését hozza magával.

53. táblázat

Magyarok és szlovákok észlelt társadalmi távolsága más nemzetiségektől a település jellegétől függően (kilencfokú Bogardus-skála átlaga)

	Magyarok			
	Csehektől	Romáktól	Németektől	Zsidóktól
	észlelt távolság			
Többségi helyzet	2,05	5,35	2,73	3,20
Paritásos helyzet	1,74	6,85	2,27	2,94
Kisebbségi helyzet	1,80	5,49	2,33	3,02
	Szlovákok			
Többségi helyzet	1,63	6,87	2,74	3,98
Paritásos helyzet	1,42	5,76	2,07	2,36
Kisebbségi helyzet	1,27	5,22	1,75	2,02

A társas kapcsolatok etnikai szerkezete

A társadalmi kapcsolati hálót, az erdélyi vizsgálathoz hasonlóan, négy kérdéssel mértük. A magyarok első helyen inkább a magyarokra számítanak, éppen úgy, ahogyan a szlovákok első helyen inkább a szlovákokra, bár ők nagyobb arányban fogadnak el magyar, illetve más nemzetiségű partnert is. Míg a magyarok a második helyen több szlovák partnert említenek, mint az elsőt, addig a szlovákoknál csak a hivatalos ügyintézésnél látunk ilyen eltérést.

A szlovákok és a magyarok magasabb iskolázottságúaktól kérnek tanácsot, pénzkölcsönt, s főképp a barátokat vagy a szomszédokat kérik meg arra, hogy lakásukra felügyeljenek. Vendégségbe leggyakrabban azonos iskolázottságúakat hívnak. A magyarok leginkább a hivatalos ügyekben való közreműködés esetében említenek szlovák nemzetiségű partnereket, legkevésbé pedig a nem anyagi jellegű segítség esetén várható szlovák vagy más nemzetiségű partner felbukkanása.

A teljes kapcsolatrendszer feltérképezésére és nagyságának megállapítására azt az eljárást használtuk, hogy a megjelölt négy élethelyzetben összesen megemléltett partnereket összeszámoltuk. A magyarok átlagosan 1, a szlovákok 0,8 embert neveztek meg. A magyarok társadalmi kapcsolatrendszere kicsit szélesebb, mint a szlovákoké, és különösen a paritásos vidékeken mutatkozik a magyarok networkje sűrűbbnek (54. táblázat).

Településtípus szerint a magyarok és a szlovákok szociális hálója hasonló: a városokban valamivel sűrűbbek az emberi kapcsolatok.

A demográfiai és szociológiai szempontok is jelentősen befolyásolják az egyes networkök nagyságát. Ha az etnikai és szociális szempontokat együttesen tesz-

teljük, a többváltozós regresszióanalízis modellje szerint az etnikai szempontok – mármint a magyarok sűrűbb szociális hálója – mellett legfőképpen a fiatalabb és iskolázottabb válaszadók esetében találunk kiterjedtebb szociális hálót.

54. táblázat

Magyarok és szlovákok networkjének nagysága,
a település etnikai jellemzői szerint, átlag

	Magyar többségű település	Paritásos helyzet	Szlovák többségű település
Magyarok	0,92	1,47	1,06
Szlovákok	0,89	1,00	0,74

Az etnikai zártság és nyitottság tekintetében a magyarok és a szlovákok alapvetően nem különböznek. Ha összeszámoljuk, hogy ki hány magyar, illetve szlovák etnikumú ismerőst, barátot, szomszédot sorolt fel a négy lehetséges élethelyzetben, majd megnézzük, hogy a felsorolt emberek alkotta szociális körök etnikai csoportonként mennyire homogének, illetve heterogének, azt tapasztaljuk, hogy a magyarok esetében a network etnikai zártsága 75, a szlovákoknál pedig 71 százalékos.

Míg a magyarok falun és városban viszonylag hasonló etnikai összetételű szociális hálóval rendelkeztek, a szlovákok networkje sokkal zártabb a kisebb településeken (55. táblázat).

55. táblázat

Magyarok és szlovákok networkjének etnikai
homogenitása településjelleg szerint, százalék

	Városban	Falun
Magyarok	77	71
Szlovákok	63	87

A magyarok esetében, ahogy a magyar többségűtől a szlovák többségű települések felé haladunk, nem lazul a szociális háló etnikai szigora. A szlovákok esetében a különbségek markánsabbak: a többségi szlovák települések szlovák lakói etnikailag szinte teljesen zárt szociális networkkel rendelkeznek. Ha viszont félig vagy többségében magyarul lakta településeken él az illető, a network fellazul, és a magyar etnikumból jött partnerekkel és barátokkal gazdagodik.

A társadalmi státus és a demográfiai jellemzők csak a szlovákok esetében mutattak összefüggést a szociális network zártságával: etnikailag annál zártabb a szociális tér, minél idősebb, minél iskolázottlanabb és minél inkább szlovák többségű településen él az illető. A magyaroknál viszont sem a státushelyzetnek, sem a demográfiai jellemzőknek nincs jelentős befolyása a network etnikai zártságára.

Az eddig tárgyalt különféle gondolkodási sémák, mint például a társadalmi távolságérzet, a saját és másik nemzet etnocentrikus vonzása vagy taszítása,

illetve a pozitív és negatív auto- és heterosztereotípiák összefüggést mutatnak a network zártságával, illetve nyitottságával mindkét etnikai csoportnál. Minél zártabb a szociális hálózat etnikai szempontból, annál valószínűbb, hogy a másik etnikumtól való társadalmi távolságérzet maga is nagy lesz, és hogy nem fogják elismerni a másik csoportot a sztereotípiák dimenzióiban sem.

Konfliktusoptika

Arra a kérdésre, hogy *ön szerint ma* (azaz a kérdezés idején, 1998 késő őszén) *Szlovákiában van-e konfliktus a szlovákok és a magyarok között*, a magyaroknak 68, a szlovákoknak pedig 65 százaléka adott igenlő választ. A többségi helyzet optikája azonos a kisebbségi helyzetben élőkével.

A konfliktuslátás nemzeti optikájának vizsgálata érdekében tizenhat tényezőről kérdeztük meg, hogy a válaszadók szerint az adott tényező élezi vagy csillapítja-e a konfliktust (56. táblázat).

56. táblázat

A nemzeti konfliktustényezők értékelésének százalékos megoszlása⁸

	Magyarok		Szlovákok	
	Súlyosbítja	Mérsékli	Súlyosbítja	Mérsékli
Vladimír Meciar	97	1	79	7
Rudolf Schuster	11	66	29	58
Matiča Slovenska	91	4	50	25
Szlovák közvélemény	67	15	30	46
Szlovákiai magyar közvélemény	8	72	19	53
Magyar Koalíció Pártja	6	85	17	58
Duray Miklós	30	56	45	26
Bugár Béla	4	85	v9	58
Antall-kormány	13	45	40	14
Horn-kormány	10	40	35	21
Orbán-kormány	5	60	35	23
Magyarországi közvélemény	5	48	12	32
Európai Unió	2	75	9	48
Csemadok	5	71	15	49
NATO	2	59	6	35
ENSZ	2	65	7	40

⁸ Ha az egyes tényezőknek súlyosbító, illetve mérséklő szerepet tulajdonítok százalékos arányait összeadjuk, sosem kapunk 100 százalékot. A maradék szám minden esetben azok arányát jelzi, akik szerint az adott tényező sem nem oszt, sem nem szoroz a két nemzeti csoport közötti konfliktus szempontjából.

A kisszámú egyezés egyike Mečiar egykori miniszterelnök konfliktusgerjesztő szerepének konszenzusos megítélése. A magyarok 97 százaléka szerint Mečiar súlyosbítja a konfliktust, s ugyanez a véleménye a szlovákok 79 százalékának. Hasonló, bár valamivel kisebb arányú konszenzust tapasztalhatunk akkor, ha a Matica Slovenska elnevezésű szervezet szerepét vizsgáljuk. A magyarok 91 százaléka súlyosbító szerepet tulajdonít ennek a szervezetnek a szlovák–magyar konfliktusban, s a szlovákok 50 százaléka is ezen a véleményen van.

A Csemadok a magyar válaszadók 71 százaléka számára a konfliktus mérséklője. A szlovákok sem démonizálják, de a magyarokhoz képest körükben kevesebben (49 százalékban) látják ezt a magyar kulturális szervezetet konfliktuscsökkentőnek.

Az 1999-es elnökválasztások nyertese, Rudolf Schuster megítélése szintén a két nemzeti csoport konszenzusa irányába mutat. Schuster azonban nem a konfliktus gerjesztője, hanem csillapítója. A vizsgálat idején még csak elnökjelölt konfliktuscsillapító szerepét a magyarok 66 százaléka pozitívan ítéli meg, s a hasonló állásponton lévő szlovákok aránya 58 százalék.

Ugyancsak hasonló jellegű konszenzus övezi Bugár Bélát. A Magyar Koalíció Pártja a magyarok 85 százaléka számára konfliktusmérséklő szereppel bír. A párt jó politizálására utal, hogy a magyarok kényszerűen létrejött egységes politikai szervezetében a szlovákok többsége (58 százaléka) is inkább a konfliktus mérséklőjét látja. A magyarokat erősen megosztja Duray Miklós személye, akit egyébként a szlovákok többsége konfliktusgerjesztőként tart számon.

A szlovák közvéleményt a magyarok sokkal inkább konfliktusgerjesztőnek látják, mint maguk a szlovákok. A rendszerváltást követően létrejött három magyar kormány közül az Orbán-kormány élvezi leginkább a magyarok jóindulatú megítélését, s bár a szlovákok sokkal kritikusabbak a mindenkori magyar kormánnyal, az Orbán-kormány a szlovák válaszadók szemében elődjeihez képest nem tűnik ki konfliktusmérséklő szerepével. A magyarországi közvéleményt a magyarok kedvezőbben ítélik meg, mint a szlovákok.

A nemzetközi szervezetek mindkét nemzeti csoportban a konfliktus mérséklőinek tűnnek, mindazonáltal a magyarok körében erőteljesebb a várakozás, hogy a NATO, az EU és az ENSZ csökkenteni képes a térség nemzeti-etnikai konfliktusait.

Szimbolikus és reális konfliktusok

Közép- és Kelet-Európa nemzeti homogenitásra törő államaiban rendszerint politikai konfliktus forrását képezi az a kérdés, hogy a nyilvános feliratok milyen nyelven íródjanak. A szlovákok körében többen vannak, akik előnyben részesítik a szlovák nyelvet és háttérbe szorítják a magyart. A magyarok hangsúlyozzák a szlovák és a magyar feliratok egyidejű jelenlétének fontosságát.

A szlovák megkérdezettek 46 százaléka ért egyet azzal a gyakorlattal, hogy Szlovákia egész területén mindenütt *csak szlovákul* írják ki a hivatalosnak minősülő feliratokat. Akár szlovákokról, akár magyarokról van szó, a túlnyomó többség nem ért egyet azzal, hogy ahol a magyarok aránya 95–100 százalék,

ott elegendőek lennének a magyar nyelvű feliratok. Az a kérdés jelentősen megosztja a válaszadókat, hogy hol kellene meghúzni a kisebbség számarányának határát, amelyen túl kétnyelvű feliratok lennének megengedhetők. A magyar válaszadók átlagosan 34 százalékos magyar lakossági arányhoz kötnék a kétnyelvű kiírás kötelmét, a szlovák válaszadók viszont legalább fele-fele szlovák–magyar lakossági arányt adnának feltételül (átlagosan 53 százaléknál húznák meg a határt).

A kisebbségi helyzetben élő magyarok érthetően átlagosan alacsonyabban húznák meg a szabályozás alsó határát, míg a szlovákoknál a többségi helyzet inkább a feliratok egynyelvűsége felé viszi el a közhangulatot. (A szlovákoknál ez különösen igaz a többségi helyzetben élő falusi népességre.)

57. táblázat

Milyen magyar népességarány esetén kívánatosak
a kétnyelvű feliratok (átlagok)

	Magyarok	Szlovákok
Magyar többségű település	37	47
Paritásos település	28	41
Szlovák többségű település	25	55

58. táblázat

Az etnikai alapon való társadalmi diszkrimináció megítélése Dél-Szlovákiában
(M = magyarok, Sz = szlovákok)

	Másik nemzetiség előny		Saját nemzetiség előny		Nincs jelentősége a nemzetiségnek	
	M	Sz	M	Sz	M	Sz
Polgármesteri tisztség elnyerése	40	6	10	48	50	46
Szenátori, illetve országgyűlési tisztség elnyerése	61	5	6	55	33	40
Önkormányzati adminisztratív tisztség elnyerése	43	3	7	48	50	49
Rendőrtiszti pozíció elnyerése	66	7	2	57	32	36
Katonatiszti pozíció	66	4	2	60	32	36
Magánvállalkozás alapítása	16	4	1	26	83	70
Vállalkozáshoz szükséges hitel felvétele	34	5	2	27	64	68
Egyetemi tanári pozíció elnyerése	51	3	3	58	46	39
Bírói kinevezés	68	3	2	62	30	35
Állami televízióban riporter	68	5	3	42	29	53
Magán-televízióban riporter	27	8	4	34	69	58

E szimbolikus konfliktusforrás mellett talán fontosabb lehet az, hogy a szlovákok és magyarok észlelnek-e etnikailag determinált státusfőlényt. Ennek mérésére 11 tisztséget soroltunk fel, s megkérdeztük, hogy betöltésükhöz a nemzeti hovatartozás előnyt vagy hátrányt jelent-e. A kapott eredményeket az 58. táblázatban tüntettük fel.

Mindkét mintában nagy számban fordulnak elő olyanok, akik egy-egy társadalmi szerep rekrutációja esetén tagadják a nemzeti hovatartozásból adódó diszkriminációt. A diszkrimináció tagadása azonban nem független a válaszadók nemzeti hovatartozásától és a betöltendő szerep jellegétől.

A nemzetállam építésének programja az államalkotóként feltételezett nemzeti csoport tagjainak a kedvezést, valamint a kisebbségi nemzeti csoporthoz tartozók hátrányos megkülönböztetését írja elő. E program elevenségéről tanúskodik, hogy a nemzetállam politikai hatókörébe eső szerepeknél jóval kevesebben tagadják a nemzeti hovatartozásban rejlő előnyt vagy hátrányt, mint azoknál, ahol a piacgazdaság korlátozza a politikai akaratot. A magyarokhoz képest a szlovákok több államhoz kötődő pozíció esetében tagadják a diszkriminációt, ami jelzi, hogy a magyarok helyzetértékelése különbözik a szlovákokétól.

Jellemző, hogy nemzetállamhoz politikailag kötődő szerepekhez képest a piaci szféra által létrehozott szerepek, a vállalkozó, a hitelfeltevő, valamint a magán televízió riportere esetében a diszkriminációt tagadók aránya mindkét nemzeti csoportban igen magas, sőt a magyarok körében többen vélik úgy, hogy a vállalkozásoknál, illetve a magántévéknél nincs jelentősége az etnikai hovatartozásnak.

Ugyanakkor a nemzetállamhoz kötődő egyes pozíciók betöltésekor – szenátor, rendőrtiszt, katonatiszt, bíró – maguk a szlovákok sem tagadják a szlovák nemzeti hovatartozásból fakadó előnyöket, de a magyarok esetében többen vannak, akik ezt az előnyt és így saját hátrányukat észlelik.

Végül mindkét nemzeti csoportban kevesen vannak, akik a magyar nemzeti hovatartozást előnyforrásként látják. Leginkább ez különbözteti meg a szlovákiai válaszadókat a romániaiaktól. Erdélyben ugyanis a magyarok és románok megítélése az etnikai alapú társadalmi diszkrimináció tekintetében sokkal inkább ütköző, a másikkal szemben gyanakvó és vádaskodó. Még inkább megkülönbözteti a romániai minta viselkedését a szlovákiaitól, hogy az erdélyiek véleménye szerint a gazdasági szféra sem mentes az egyoldalú, etnikai gyökerekből táplálkozó diszkriminációtól, míg ez a nézet szinte teljesen hiányzik a szlovák közvéleményben.

Ha az etnikai frusztráltság jelzésére akarjuk használni az előzőekben elemzett kérdésre adott válaszokat, érdemes összevont mutatókkal dolgoznunk. Egyszerűen megszámláltuk, hogy hány tisztség esetében mondta valaki, hogy a magyar, illetve a szlovák származás előny. A szlovákiai magyarok és szlovákok hasonlóképpen látják az etnikai diszkrimináció tendenciáit: a magyar származás okán egyik etnikai csoport sem lát előnyöket, míg a szlovák etnikai hovatartozás esetében mindkét csoport felfedezni vél egyoldalú előnyöket. A különbség csak abban van, hogy a magyarok esetében ez az észlelés sokkal intenzívebb.

Az etnikai frusztráltság mértéke jelentősen változik aszerint is, hogy ki milyen etnikai összetételű településen lakik (59. táblázat).

59. táblázat

Az etnikai alapú társadalmi diszkrimináció megítélése Szlovákiában az etnikai hovatartozás és a település etnikai szerkezete szerint, az említések átlaga

	Dél-Szlovákia			
	Magyarok szerint		Szlovákok szerint	
	Szlovák előny	Magyar előny	Szlovák előny	Magyar előny
Magyar többségű település	4,50	0,37	4,46	0,23
Paritásos település	4,77	0,51	2,82	0,16
Szlovák többségű település	5,24	0,22	4,73	0,54

Szlovákiában alapvetően a magyarok tűnnek frusztráltaknak, különösen ahol nem élnek többségi helyzetben. A magyarok frusztrációja viszont nem feltétlenül vezet el ahhoz, hogy a szlovákokban is felerősödjön az egyoldalú frusztráció, a másik csoporttal szembeni gyanakvó nézet. Sőt, úgy tűnik, hogy a szlovák többségű vidékeken egyfajta önkritika is megmutatkozik a szlovákság egyoldalú előnyszerzésével kapcsolatban.

A csoportközi beállítódás típusai

Megkíséreltük, hogy az eddig tárgyalt blokkok mentén kirajzolt gondolkodási sémákat, klaszteranalízist alkalmazva, egyetlen tipológiába sűrítsük. A tipológia létrehozásához összesen öt változót vontunk be az elemzésbe: az észlelt társadalmi távolság nagyságát a másik etnikumtól, az etnikailag vegyes network nagyságát, valamint a konfliktusgerjesztés három lehetséges forrásának a megítélését. A klasztereljárást etnikai alminták szerint külön-külön végeztük.

A magyarok körében alkalmazott klaszteranalízis eredményeképpen öt markáns csoport mutatkozott meg. Az első csoportot *távolságtartó nacionalistának* kereszteltük el, mivel a szlovákoktól észlelt társadalmi távolság nagyon nagy volt, miközben a kérdezett networkje etnikailag teljesen zárt. Az ide tartozók véleménye szerint főképp a szlovákok felelősek a konfliktusok elmélyüléséért, míg a magyaroknak és a nemzetközi ágenseknek egyértelműen pozitív szerepet tulajdonítanak a válaszadók (arányuk 12 százalék).

A második csoport tűnik a szlovákiai magyar társadalom *legintegráltabb* részének. Ennek a csoportnak a másik etnikai csoporttól mért társadalmi távolsága nagyon kicsi, a networkje viszont etnikailag a legnyitottabb. A konfliktusok elmélyítésében elsősorban a magyaroknak és a nemzetközi szervezeteknek tulajdonít nagy felelősséget, míg a szlovákokról nem hiszi, hogy azok a konfliktusok eskalációjában lennének érdekeltek (arányuk 23 százalék).

A harmadik csoportról létszámát tekintve akár el is felejtkezhetnénk (arányuk 1 százalék). Őket *szélsőségeseknek* hívtuk, mivel a szlovák etnikumtól az

észlelt társadalmi távolság nagysága egészen eltűzött, miközben a személyes network etnikailag tökéletesen kevert. Főképp önmagukkal szemben jellemzi egészen szélsőséges kritikai hang az ide sorolt válaszadókat, miközben pozitív irányban erősen elfogultak mind a szlovák, mind a nemzetközi szereplőkkel.

A negyedik csoport főképp abban különbözik az elsőtől, hogy a networkje etnikailag sokkal kevésbé zárt, és az észlelt társadalmi távolság sem mutatkozott túl nagyra. A különféle aktorok megítélése azonban teljesen megegyezett az első csoportnál megmutatott tendenciákkal. Mindezek alapján ezt a csoportot *nacionalistáknak* hívhatjuk (arányuk 46 százalék).

Végül az ötödik csoportot *szorongóknak* neveztük el. Ez a meghasonlott érzés főképp abból fakad, hogy szinte minden ágensnek negatív szerepet tulajdonít a konfliktusok kialakulásában, amelyből erős szorongás, kiábrándulás, reménytelenség fakadhat. Az észlelt társadalmi távolság mindamelllett nem volt túlságosan nagy a másik etnikai csoporttól, miközben a network etnikailag erősen zárt (arányuk 18 százalék).

60. táblázat

Csoportközi beállítódástípusok Dél-Szlovákiában a magyar almintában

	Távolságtartó nacionalista	Integrálódó	Szélsőséges	Nacionalista	Szorongó
Az észlelt társadalmi távolság nagy	3,59	-0,40	6,82	-0,10	-0,18
Nagy vegyes network	-0,61	1,50	2,02	0,03	-0,59
A szlovák ágensek súlyosbítanak	0,20	-3,19	-6,71	0,23	0,01
A magyar ágensek súlyosbítanak	-0,41	0,53	0,75	-0,36	1,85
A nemzetközi ágensek súlyosbítanak	-0,43	0,98	0,65	-0,21	0,97

A magyarok esetében nem találtunk erős összefüggést a lakóhely etnikai szerkezete és a válaszadók nacionalista beállítódásának erőssége között. Bár az valóban igaz, hogy a tisztán magyarul lakta településeken a nacionalista beállítódás szerepe gyengébb, de a szlovák többség felé haladva a kapcsolat nem mondható lineárisnak. Másrészt az integrálódó magyarok egyaránt előfordulhatnak kisebbségi és többségi környezetben. A szorongók viszont – meglepő módon – leginkább a magyar többségű településeken fordulnak elő (61. táblázat).

Az előbbi klasztereljárást elvégeztük a szlovákok körében is. A szlovákok tipizálására a már ismert változókat használtuk. A modell a szlovákok esetében négy klasztercsoport mellett tűnt stabilnak és értelmezhetőnek.

Az eredmények azt mutatják, hogy a felvidéki szlovákokat is alapvetően az integráltság jellemzi. Sőt, ez az integrálódás erősebbnek mutatkozott, mint ahogy a magyarok körében tapasztaltuk: a válaszadók egyharmada tartozik ebbe a kategóriába, azaz ők azok, akik kis társadalmi távolságot érzelenek a ma-

gyarokkal szemben, networkjük etnikailag kevert, és a konfliktusokban leginkább magukat hibáztatják, miközben a magyarokkal szemben megértők.

61. táblázat

Csoportközi beállítódástípusok Dél-Szlovákiában a magyarok körében
a település etnikai jellegzetessége szerint, százalék

	Magyar többségű település	Paritásos település	Szlovák többségű település
Távolságtartó nacionalista	12	18	8
Integrálódó	24	15	23
Szélsőséges	1	1	2
Nacionalista	41	52	52
Szorongó	20	14	15

Egy képzeletbeli harmónia–konfliktus-tengelyen a szlovákok többségét a magyarokkal való békésebb együttélés és a kölcsönösség elvén nyugvó elfogadás jellemzi. Ez különösen igaz, ha az integrálódó csoport mellett ide soroljuk a háritók több mint 20 százalékos csoportját, amely, bár nem rendelkezik a társnemzetiségből nagy, szociális networkkel, mégsem érez nagy társadalmi távolságot velük szemben. E csoport az etnikai problémákat összességében hártja el magától, és ennek megfelelően bűnbakot sem akar mindenáron találni.

A nacionalizmus, az elkülönülés, a konfliktusok élezése és radikalizálása a szlovák minta kis részében mutatható ki. A dél-szlovákiai szlovákok 14 százalékát jellemzi a magyarokkal szembeni ellenséges érzület és távolságtartás. Másfelől viszont megfigyelhető egy további jelentős, 32 százalékos csoport, amely, bár a konfliktusokban a szlovák többség magatartásáról sincs különösebben jó véleménnyel, anélkül, hogy nagy társadalmi távolságot érezne a magyaroktól, tart tőlük mint konfliktusgerjesztőtől, és a nemzetközi ágens béke-teremtő funkcióiban sem hisz (62. táblázat).

62. táblázat

Csoportközi beállítódástípusok a felvidéki szlovákok körében

	Háritó	Nacionalista	Integrált	Szorongó
Társadalmi távolság nagy	– 0,16	2,77	– 0,42	– 0,32
Network nyitott	– 0,26	– 0,05	2,76	– 0,34
Szlovák ágens súlyosbít	– 0,42	– 0,74	1,00	– 0,02
Magyar ágens súlyosbít	– 0,56	0,50	– 0,73	0,63
Nemzetközi ágens súlyosbít	– 0,63	– 0,72	0,23	0,72

Dél-Szlovákiában az etnikai együttélés kevésbé tűnik konfliktusosnak, mint ahogy azt Erdélyben tapasztaltuk. Romániában a polarizálódás és szembenállás mindkét fél mentalitását áthatja. Ezzel magyarázható, hogy a klasztereljárás

során az erdélyi vizsgálatban mindössze 7 százaléknyi románt találtunk, akiknek csoportját magyarbarátként jellemezhetjük. Ők azok, akiknek nagy volt a magyar networkjük, közel állnak a magyarokhoz, a magyaroknak konfliktuscsökkentő szerepet tulajdonítanak, hisznek a nemzetközi ágensek békéltető funkcióiban, s a románokat vádolják az etnikai konfliktusok szításával. Leginkább ez a csoport felel meg a szlovákiai többségi mintát mutató integráns szlovákok klasztercsoportjának.

Erdélyben a románok körében a többségi csoportot ezzel szemben az „elkülönülés” jellemezte (arányuk 50 százalék volt): ők, noha nem érezték messze maguktól a magyarokat, mégsem rendelkeztek magyar networkkel, s a románokat, a magyarokat és a nemzetközi ágenseket egyaránt konfliktustételező aktoroknak vélték.

Végül egy harmadik csoportot (arányuk közel 46 százalék) a nacionalisták alkottak Erdélyben (akik nagyobb társadalmi távolságot érzelenek a magyaroktól, a békétlenséget szerintük ők okozzák, míg a románok, s különösen a nemzetközi ágensek inkább enyhítik azt). Az ehhez hasonló nacionalista és szélsőségesebb minták aránya Szlovákiában kevesebb mint 20 százalék volt.

Nemcsak a többségi, hanem a kisebbségi társadalom attitűdjei és konfliktusérzékenysége is különbözik egymástól Erdélyben és Dél-Szlovákiában. Mind Erdélyre, mind Dél-Szlovákiára igaz az, hogy a kisebbségi lét legmarkánsabb típusára erőteljes nacionalista és távolságtartó nézetegyüttes jellemző, amely legfőképpen a társnemzetiséget teszi felelőssé az etnikai konfliktusok éleződéséért. A kisebbségi lét vagy a település vegyes etnikai összetétele – a románokéhoz hasonlóan – kedvez a másik nemzetbeliek elfogadásának. Az integrálódás esélye a szlovákiai szlovákok körében annál erősebbnek mutatkozott, minél több magyarral éltek együtt, illetve minél nagyobb volt a valószínűsége a más etnikummal való gyakoribb kommunikációnak és interakciónak. Ezzel szemben – a különben nem túl tipikus – szélsőséges és nacionalista megnyilvánulások főképp a tisztán szlovákok lakta vidékeken jellemezték a szlovák válaszadókat. A konfliktushárító és a szorongó nézet típusok a szlovákok körében ugyancsak a többségében szlovákok lakta vidékeken voltak gyakoribbak (63. táblázat).

63. táblázat

Csoportközi beállítódástípusok a felvidéki szlovákok körében
a település etnikai összetétele szerint, százalék

	Magyar többségű település	Paritásos település	Szlovák többségű település
Hárító	16	18	21
Nacionalista	6	5	15
Integrált	51	52	31
Szorongó	27	25	33

Megválaszolásra vár a kérdés, hogy vajon a kérdezettek társadalmi státusa és demográfiai jellemzői befolyásolják-e a konfliktusérzékenységet Dél-Szlovákiában. Erdélyben, ahol a társadalom többségét áthatja a polarizálódás és a konfliktusok hevesebb természete, korábban arra a megállapításra jutottunk, hogy a válaszadók társadalmi státusa, demográfiai paraméterei sokkal kisebb hatással vannak a másik etnikai csoporthoz való viszonyra, mint a lakóhely etnikai szerkezete.

Szlovákiában azt találtuk, hogy a szlovákok esetében a státusváltozók szerepe meghatározóbb. A felvidéki szlovákok nacionalista és szélsőséges csoportjait főképp alacsony iskolázottságú városi lakosok alkotják. Ezzel szemben az integrációra való nyitottság főképp a városi, iskolázott és etnikailag vegyes családokban élő fiatalokra jellemző. Végül az a csoport, amelyet háritóknak hívtunk, főleg az iskolázatlan, idősebb és elsősorban betanított munkát végző falusi népességből kerül ki.

A magyaroknál – hasonlóan az erdélyi helyzethez – a társnemzetről alkotott kép rajzolatán csak kevéssé módosít a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely.